

Západočeská univerzita v Plzni

Fakulta filozofická

Bakalářská práce

Totalitní ideologie v literárních dystopiích.

Komparativní případová studie

Markéta Lávičková

Západočeská univerzita v Plzni

Fakulta filozofická

Katedra politologie a mezinárodních vztahů

Studijní program Mezinárodní teritoriální studia

Studijní obor Mezinárodní vztahy – britská a americká studia

Bakalářská práce

Totalitní ideologie v literárních dystopiích.

Komparativní případová studie

Markéta Lávičková

Vedoucí práce:

Mgr. Petra Lupták Burzová, Ph.D.

Katedra politologie a mezinárodních vztahů

Fakulta filozofická Západočeské univerzity v Plzni

Plzeň 2015

Prohlašuji, že jsem práci zpracovala samostatně a použila jen uvedených pramenů a literatury.

Plzeň, duben 2015

.....

Děkuji mé vedoucí práce paní Mgr. Petře Lupták Burzové, Ph.D. za cenné rady, připomínky, vstřícný přístup a čas, který mi při zpracování mé bakalářské práce věnovala.

Obsah

1. Úvod	1
2. Vymezení odborných termínů	4
2.1 Totalitarismus	4
2.2 Ideologie	8
2.2.1 Nacismus.....	9
2.2.2 Stalinismus.....	11
2.3 Dystopie.....	13
3. Síla totalitní ideologie	15
3.1 Autorita.....	15
3.2 Rezistence vůči režimu.....	19
3.3 Omezování vzdoru a zabezpečování ideologie státními aparáty.....	23
4. Stručný vývoj dystopického žánru	30
5. Analýza totalitních dystopií.....	32
5.1 Válka s mloky	32
5.1.1 Totalitní prvky	32
5.2 Kallocain.....	33
5.2.1 Totalitní prvky	34
5.3 Farma zvířat.....	36
5.3.1 Totalitní prvky	36
5.4 1984	38
5.4.1 Totalitní prvky	38
5.5 Komparativní případová studie	40
5.5.1 Nacistické dystopie	40
5.5.2 Stalinistické dystopie	42
6. Závěr.....	45
7. Seznam zdrojů	47
7.1 Literatura	47
7.2 Internetové zdroje	50
8. Resumé	52

1. Úvod

V této bakalářské práci se budu zabývat totalitními ideologiemi v literárních dystopiích. Zobrazení politických totalitních režimů v literatuře je velice zajímavé a politický román¹ je důležitým, a často i jedním z hlavních zdrojů pro vysvětlení povahy těchto režimů, což je také důvodem mého výběru tohoto tématu. Jak světová, tak i česká literatura nabízí celou škálu románů dystopického žánru, který se nejvíce rozšířil právě za totality a dal tak možnost vzniknout mnoha protirežimním dílům.

Politický román reflektuje to, jak jeho autor či autorka vnímají politickou situaci a prostředí v zemi, ve které vládne totalitní režim. Vytváří mnoho témat k diskuzi a k zamyšlení nad režimem, a to zejména pro širokou veřejnost. Je způsobem vzdoru a boje, výrazem nesouhlasu a možná i jakéhosi vysmívání totalitním autoritám.

Cílem bakalářské práce je účinnost totalitních ideologií v antiutopických románech. Budu se věnovat jen několika vybraným kritériím, která se vyskytují v každém z vybraných románů. Zároveň se jedná o kritéria, která by měla v teorii charakterizovat „ideální“ totalitní režim. Vzhledem k velké škále politických románů se budu věnovat pouze vybraným dílům, která jsem zvolila podle předem vybraných kritérií. Nejprve budu charakterizovat ideologii v konkrétních politických románech podle předem vybraných znaků a potom vybrané dystopie na základě zvolených kritérií porovnávat. Autoři těchto děl patří v tomto literárním směru k těm zásadním, a to jak na světové, tak i na české literární scéně.

Cílem bakalářské práce je účinnost ideologie v politických románech, a k této problematice existuje poměrně dlouhá řada zdrojů. Při výběru politických románů jsem se snažila, aby všechny vystihovaly totalitní prostředí. Autorem takovýchto románů je bezpochyby George Orwell, který popisuje stalinismus, a můžeme ho považovat za jakéhosi „guru“ dystopického žánru. Co se týká dysto-

¹ Termín „politický román“ budu v této práci používat jako synonymum pro dystopický román.

pií nacistických, tak je literární scéna poměrně užší oproti dystopiím stalinistickým, nicméně zde jsem měla možnost zvolit i autora českého, a to Karla Čapka. Politická filosofie, která poskytuje teoretický rámec k totalitním ideologiím, nabízí mnoho odborných zdrojů, a to jak autorů zahraničních, tak autorů českých. Existuje mnoho publikací, které se zabývají touto tematikou. Jednou z publikací, ze kterých vycházím, je například *Teorie a praxe totalitních a autoritativních režimů*². Od zahraničních autorů vycházím například z publikace *Politické ideologie*³. Zdroje týkající se dystopií jsou především od zahraničních autorů. Ve své bakalářské práci budu vycházet například z *Encyklopedie literárních žánrů* od Dagmar Mocné a Josefa Peterky.

Na počátku své bakalářské práce se zaměřuji na vysvětlení klíčových termínů, na kterých je práce postavena. Prvním pojmem, který vymezuji, je pojem *totalitarismus*. Dále se zaměřuji na to, co znamená pojem *ideologie*, jaké jsou jeho historické proměny a vnímání. V rámci části věnované ideologii se budu zabývat konkrétními ideologiemi, a to nacismem a stalinismem, které jsou zobrazeny v mnou vybraných románech. Posledním klíčovým pojmem, kterému se věnuji, je *dystopie*, která je protipólem k více používanému pojmu utopie.

V další části se věnuji významu totalitní ideologie, jejímu vlivu a síle ve společnosti. Zabývám se otázkou autority v totalitním režimu, jejím stěžejním postavením v totalitní společnosti a představou diktátora a jeho obrazu. Ve stejné kapitole se zabývám otázkou rezistence a rezistenčních snah o narušení režimu. V poslední části této kapitoly se věnuji metodám omezování vzdoru vůči režimu a také způsobům zajišťování a zabezpečování režimu. Témata vymezená v této kapitole později využiji jako kritéria pro komparativní případovou studii.

V další kapitole se budu věnovat vývoji dystopického žánru, který se objevuje v devatenáctém a rozkvétá ve dvacátém století, jako vyjádření selhání utopického ideálu.

² Balík, Stanislav – Kubát, Michal (2004). *Teorie a praxe totalitních a autoritativních režimů* (Praha: Dokořán, s. r. o.).

³ Heywood, Andrew (1994). *Politické ideologie* (Praha: VICTORIA PUBLISHING, a. s.).

Poslední částí je část praktická. Zvolila jsem si čtyři dystopické romány, ve kterých se problematika totalitních ideologií objevuje, přičemž dva z těchto románů se věnují nacismu a dva se věnují stalinismu. Kritérii pro komparaci jsou zaprvé role představitele a autorit režimu, dalším kritériem je způsob rezistence vůči režimu a posledním kritériem je omezování vzdoru a zabezpečování ideologie ze strany státních aparátů.

Jako ukázkou nacistické dystopie jsem zvolila zaprvé román Karla Čapka *Válka s mloky*, který znázorňuje nastupující nacistické tendence a je jedním ze zásadních dystopických děl českých autorů. Druhou ukázkou nacistické dystopie je román Karin Boyeové *Kallocain*⁴, který na rozdíl od *Války s mloky* ukazuje možnou budoucnost nacismu. Stalinistickou dystopii v mé práci reprezentují dva romány od George Orwella, který je jedním z nejznámějších a nejvlivnějších autorů dystopického žánru. Těmito romány jsou *Farma zvířat* a *1984*.

V závěru práce zhodnotím veškerá data, která jsem při psaní své práce získala. Porovnáám politické romány, ze kterých jsem vycházela a porovnáám prvky uvnitř politického románu.

Metodicky je tato práce koncipována jako komparativní případová studie, tudíž se jedná o komparaci omezeného počtu případů (Karlás 2008: 62). V tomto případě se jedná o komparaci čtyř románů, které se zabývají výše zmíněnými totalitními ideologiemi.

⁴ Kallocain byl napsán během druhé světové války (1940), jejíhož konce se autorka nedožila (<http://www.databazeknih.cz/knihy/kallocain-21307>, 12. 1. 2015).

2. Vymezení odborných termínů

V této práci využíváme mnoho odborných termínů. Tato dílčí část se věnuje vymezení pojmů *totalitarismus*, *ideologie*, *nacismus*, *stalinismus* a *dystopie*. Vymezíme si zde dané termíny tak, jak s nimi budeme i nadále pracovat. Stanovíme si definice, ke kterým se přikláníme, a které pro nás budou klíčové. V dalších částech nám tato vymezení poslouží k analýze prvků ve vybraných literárních dystopiích.

2.1 Totalitarismus

Ve smyslu politického uspořádání společnosti se tento termín začíná používat až ve dvacátém století. Popularizaci totalitarismu můžeme přisoudit Benitu Mussolinimu, který tento termín poprvé použil 22. června 1925 v projevu na čtvrtém kongresu Národní fašistické strany. Totalitarismus používali oponenti fašistů, kteří kritizovali fašistické nedemokratické vládnutí, a to především Mussoliniho vládu, která používala násilí k ovládnutí života v zemi. Později byl výraz *totalitní* používán i pro komunismus. Samotní fašisté pak negativní význam totalitarismu změnili na pozitivní. Adolf Hitler nebyl příznivcem používání výrazů totalitarismus a totalitní, ale spíše propagoval používání pojmu autoritativní. Goebbels a Schmitt však podporovali užívání výrazu totalitní. Ten podle nich nejlépe Třetí říši vystihoval. Nicméně termín totalitarismus se nejvíce rozšířil až po druhé světové válce (Balík – Kubát 2004: 21–23).

Mezi zásadní autory, kteří se zabývali problematikou totalitarismu, patří bezesporu Carl Joachim Friedrich a Zbigniew Brzezinský. Tito američtí politologové jsou autory knihy *Totalitarian Dictatorship and Authocracy*, ve které se zabývají definicí a prvky totalitarismu. V tomto díle autoři vychází ze zkoumání fašistickým a komunistických totalitních režimů (Friedrich – Brzezinski 1965: 15).

Podle Friedricha a Brzezinského můžeme totalitní diktaturu charakterizovat jako autokracii založené na moderních technologiích a masové legitimizaci.

Podle těchto autorů jsou si fašistické a komunistické totalitní diktatury podobnější než ostatní systémy. Totalitní režimy podle nich vznikají z antikonstitučních a antidemokratických revolučních hnutí. Friedrich s Brzezinským charakterizovali šest základních rysů totalitarismus, přičemž všechny tyto znaky jsou propojené a do značné míry se překrývají. Na tyto rysy nelze nahlížet jako na jednotlivé body, ale jako na celek (Friedrich – Brzezinski 1965: 15–21). Prvky totalitarismu vymezené těmito autory jsou následující (Friedrich – Brzezinski 1965: 22):

1. Ideologie je založena na oficiální doktríně každý, kdo ve společnosti žije, musí alespoň pasivně tuto ideologii zastávat. Vládnoucí vrstva si prostřednictvím ideologie odůvodňuje nároky na moc.
2. Existuje jedna masová strana, která je vedena jedním mužem – diktátorem. Jádro strany je oddáno ideologii a pomáhá straně ve snaze o její přijetí ve společnosti. Strana je organizovaná hierarchicky a je nadřazená vládní byrokracii.
3. Fyzický i psychický teror je organizován stranou a je pod kontrolou tajné policie. Jeho účelem je podpora strany a dohled strany nad společností. Teror není směřován jen proti nepřátelům režimu, ale také proti náhodně vybraným třídám obyvatelstva. Tajná policie používá moderní vědy k vytváření tlaku na společnost.
4. Režim má monopol na kontrolu všech prostředků masové komunikace.
5. Strana má téměř úplný monopol na užití zbraní a armády.
6. Ekonomika je kontrolovaná a řízená centrálně.

Podle autorů poukazuje těchto šest prvků na to, že totalitarismus je moderní fenomén. Podle nich je vznik totalitních ideologií podmíněn existencí masové demokracie a moderních technologií (Friedrich – Brzezinski 1965: 27).

Mezi další autory, kteří se zabývají totalitarismem, patří Hannah Arendtová, jež je autorkou knihy *The Origins of Totalitarianism*. Autorka se v této

knize zabývá problematikou antisemitismu a imperialismu, jež jsou původci totalitarismu. Samotnému totalitarismu se pak věnuje v poslední části, ve které rozebírá určité aspekty totalitní společnosti. Jedním z aspektů totalitarismu je ideologie. Podle Arendtové se ideologie nesnaží o změnu vnějšího světa, ale o změnu samotné lidské přirozenosti (Arendt 1996: 619). Podle ní obsahují všechny ideologie prvky totalitarismu, ale totalitní charakter plně rozvíjí až totalitární hnutí. Toto hnutí je založeno především na masovém charakteru, čímž vzniká masová společnost, která je pro totalitní režim typická. Masové hnutí pak vytváří nový vlastní politický systém a staré společenské struktury jsou zničeny (Arendt 1996: 621). Nově vzniklé totalitní organizace jsou hierarchicky organizované a v centru hnutí stojí vůdce, který se obklopuje takzvaným důvěrným kruhem, kteří jsou na nejvyšším stupni hierarchického žebříčku (Arendt 1996: 513). Podstatnou částí totalitárního režimu je podle Arendtové propaganda, nicméně teror má větší sílu. Propaganda je podle ní pouhým nástrojem totalitního režimu, zatímco teror je podstatou totalitní vlády (Arendt 1996: 476). Teror je ovládán tajnou policií. Tajná policie nejprve likviduje nepřátele režimu a nakonec představuje nástroj úplného ovládnutí společnosti totalitním režimem (Arendt 1996: 572). Definice totalitarismu dle Arendtové potvrzuje tvrzení výše zmíněných autorů Friedricha a Brzezinského, že na veškeré prvky totalitarismu je třeba pohlížet jako na celek a nelze je jednotlivě oddělovat, jelikož všechny tyto prvky spolu souvisí.

S konkrétní definicí totalitarismu přichází například politolog Andrew Heywood, podle něhož je totalitarismus všemocná politická vláda, ve které stát kontroluje všechny státní a společenské instituce, čímž v podstatě zruší soukromý život obyvatel společnost a i občanskou společnost takovou (Heywood 1994: 287).

S dalším vymezením prvků totalitarismu přichází i Sigmund Neumann ve svém díle *Permanent Revolution: Totalitarianism in the Age of International Civil War*. Znaky totalitarismu dle Neumanna jsou existence vůdce a politického zástupce vůdce, existence masové společnosti, existence jedné strany ve společ-

nosti, kontrola mas a v neposlední řadě permanentní válka (Neumann 1965: pas-sim). Zastavme se u posledního prvku, a to u permanentní války, která u výše zmíněných autorů nebyla. Neumann totiž tvrdí, že totalitní režimy vznikají ve válce, zaměřují se na ni a prosperují v ní. Totalitarismus je spojen s válkou a často válku potřebuje ke svému přežití. Permanentní válka je totiž dle Neumanna hlavním motivem totalitní ideologie (Neumann 1965: 230).

Na základě definic a charakteristik vlastností totalitních režimů přichází mnoho autorů s tím, že by se v totalitním režimu měla hledat nějaká vnitřní klasifikace. Nicméně klasifikace totalitních režimů je velmi složitá, protože znaky totalitarismu vytváří pouze ideální model a každý totalitní režim se mu snaží pouze přiblížit (Balík – Kubát 2004: 23). Mnoho autorů přišlo s různými způsoby, jak totalitní režimy rozlišovat. J. J. Linz přišel s dělením podle pretotalitních a posttotalitních režimů, Wolfgang Uwe Friedrich zase dělil režimy podle přítomnosti teroru ve státě. Německý politolog Wolfgang Merkel však přišel s úplně jiným dělením, ve kterém rozeznává tři základní druhy totalitních režimů (Balík – Kubát 2004: 44–46).

1. *Komunistické totalitní režimy* – jedná se o všechny totalitní režimy, které fungovaly v období komunistické éry. Jedná se o Sovětský svaz za Stalinovy vlády (1929–1953), Čínu za Mao Ce-tunga (1949–1976), Severní Koreu za vlády Kimů (tudíž stále pokračuje již od roku 1945) nebo například Kambodžu za vlády Pol Pota.
2. *Fašistické totalitní režimy* – zde byl problém s dělením autoritativních a totalitních režimů, a to kvůli různým fázím vývoje v Itálii a v Německu. Merkel do fašistických totalitních režimů zařadil pouze hitlerovské Německo (1938–1945), jelikož Itálie za Mussoliniho nebyl podle Merkela dostatečně ideologicky vyspělý stát a italský teror byl na totalitní režim slabý.
3. *Teokratické totalitní režimy* – do těchto režimů jsou řazeny pouze islámské totalitní režimy, které vychází fundamentalistického výkladu náboženství. Náboženství je tedy v těchto režimech proměněno na

ideologii. Jedná se například o Írán za vlády Chomejního (1979–1989) nebo o talibanské období v Afghánistánu (1997–2001).

Totalitarismus bude v této práci chápán jako absolutně nedemokratický režim, který ničí jakkoliv dobře míněné myšlenky ideologie. Veškeré státní struktury nedovolují jakýkoliv odpor proti totalitnímu režimu a jakýkoliv pokus o rezistenci je odražen a silně potrestán. Vůdce v totalitní společnosti je nad všemi ostatními a pro celou společnost má v podstatě božský původ a všichni jsou mu oddaní. Vůdce má oporu v jediné politické straně, která má absolutní moc nad všemi organizačními jednotkami uvnitř státu, a prostřednictvím různých manipulací si svoje postavení upevňuje. Jiné politické strany neexistují a všichni odpůrci režimu jsou likvidováni. Režim si upevňuje svoji sílu a moc prostřednictvím tajné policie, která všechny případné odpůrce režimu obrací na svoji stranu, a to jakýmkoliv prostředky. Myšlení uvnitř totalitní společnosti je vždy kolektivní. Totalitní ideologie mají tendenci expandovat.

2.2 Ideologie

Pojem ideologie je ovlivněn historickým vývojem a historickým kontextem. Podstatné je, že neexistují pouze různé druhy ideologií, ale také uvnitř každé partikulární ideologie existuje celá řada dělení. Poměrně zásadní vliv na pojetí ideologie má disciplína, z pozic které ji zkoumáme. Ideologie má jiný význam na půdě politologie, jiný na půdě sociologie, filozofie, anebo umění, kde je ideologie chápána pouze negativně (Šaradín 2001: 49).

Ideologie má řadu definic. Podle jedné z nich je ideologie soustavou silně uznávaných hodnot, na jejichž základě je vytvářena ideální společnost, která podle těchto hodnot funguje. Vytváření ideální společnosti reaguje na životní zkušenost a vychází z aktuálního dění. Ideologie se k němu staví kriticky, ale zároveň je přesvědčená, že člověk je přirozeně dobrý, a tu dobrou stránku bude v ideální společnosti rozvíjet. Podle této definice vychází ideologie z tradice (Šaradín 2001: 49).

Podle jiné definice je ideologie soubor idejí, kterými si člověk odůvodňuje to, co dělá, odůvodňuje si tak své cíle, použití prostředků, kterými svých cílů dosahuje, ať už mění, zachovává či přebudovává daný společenský řád (Seliger 1976: 14).

Pokud bychom měli co nejjobecněji vyjádřit, co vlastně ideologie znamená, mohli bychom mluvit o jakémsi souboru myšlenek, kterým věříme a které jsou ovlivňovány sociálními zájmy (Eagleton 2007: 2).

V této práci bude ideologie chápána negativně. Myšlenkám, které ideologii vedou, věří nejen vedoucí strana či její předseda a autority, které stojí v čele státu, ale i společnost. Byť tyto autority věří, že prostřednictvím svých idejí změni společnost k lepšímu, je to fatální omyl. Ve výsledku už v podstatě nejde o zlepšení poměrů ve společnosti a zvednutí její úrovně prostřednictvím fanatických myšlenek, ale jde o prosté udržení moci nad celým systémem. Veřejnost je však stále přesvědčována o tom, že budoucnost bude lepší, pokud budou hlavní myšlenky ideologie dodržovány.

2.2.1 *Nacismus*

Nacismus, celým názvem nacionální socialismus, představuje jednu odnož fašismu. Klasický koncept fašismu představuje Mussoliniho Itálie, která ovšem neobsahuje příliš propracované učení. Nacismus, jehož biblí je Hitlerův *Mein Kampf*, poukazuje sice na to, že italský fašismus je nedemokratický, nicméně je spíše autoritativní než totalitní. Hitler přichází s učením, které je více propracované, představuje několik antipostojů (antiracionalismus, antikapitalismus, anti-buržoasismus, antiliberalismus, antikomunismus) a především je oproti komunismu nacionálně socialistický (Balík – Kubát 2004: 101).

Původ nacismu můžeme hledat ve spojení rasového antisemitismu a sociálního darwinismu, přičemž antisemitismus je původu křesťanského. Je založen na tom, že Židé můžou za smrt Krista a odmítají přijmout křesťanskou víru, čímž zpochybňují božský Kristův původ. Tedy už od počátků křesťanství byli Židé

v nelibosti a byli umisťováni do ghatt, nicméně tento antisemitismus zesílil ještě v druhé polovině devatenáctého století. V té době se také změnil postoj k Židům a byli považováni za rasovou skupinu. Měli typické vzhledové znaky, jako je barva vlasů, rysy tváře či měli židovské předky. V té době taky přichází teorie o hierarchii ras, kdy jsou na vrcholu „áriji“, zatímco Židé jsou na úplném konci „rasového žebříčku.“ Autorem této teorie byl hrabě Gobineau. Později na něho navázali Richard Wagner a H. S. Chamberlain, který pozměnil rasový žebříček a na jejím vrcholu stála „teutonská“ rasa, která představovala Němce a připisovala jim veškeré zásluhy za kulturní vývoj. Židé jím byli označováni za degenerovanou rasu, která může za všechny problémy a tragédie, které Německo potkaly. Nenávist k Židům ještě více umocnil Adolf Hitler, když jim dával za vinu spiknutí kapitalismu a komunistů, které chce zničit národ německý (Heywood 1994: 176–177).

Nacismus charakterizuje svět jako boj mezi Němci, kteří reprezentují dobro, a Židy, kteří reprezentují zlo, a v tomto boji může být je jeden definitivní vítěz. Podle nacistické rasové klasifikace byli na vrcholu árijci neboli nadřazená rasa pánů, díky níž vznikla všechna umělecká a společenská díla a učení. Hned za nimi byla rasa nositelů kultury. Tato rasa představovala národy, které byly schopny využívat ideje a vynálezy nejvyšší třídy, nicméně samy nebyly schopny cokoli vytvořit. Na úplném konci tohoto žebříčku byli Židé, kteří kultury ničili a bojovali proti árijcům. Z této klasifikace vyplývá, že Němci byli výše, mohli vládnout ostatním rasám, které byly Němcům podřízeny, a hlavním nepřítelem Německa byli Židé, které bylo třeba vyhnat, nejlépe vyhladit (Heywood 1994: 177–178).

Nacismus představuje jakousi permanentní revoluci. Hitlerův nacismus měl totiž tendence neustále něco měnit, aniž by měl stanovený nějaký cíl. Dalším prvkem nacionálního socialismu je přesvědčení, že má mesiášské poslání, které fanaticky žene vůdce a jeho stoupence ke světové nadvládě. Nacismus věřil, že Němci jsou nad ostatními národy a jsou předurčení k ovládnutí celého světa (Balík – Kubát 2004: 103).

Nacismus končí s prohrou Německa ve druhé světové válce a denacifikací nacistů po druhé světové válce. Řada nacistických elit byla souzena, nicméně díky rozšíření komunismu do světa a pomalému nástupu studené války mezi Východem a Západem mnoho nacistů skončilo bez úhony (Koop 2012: 85).

2.2.2 *Stalinismus*

Podle Jörga Baberowskiho „stalinismus a teror jsou synonyma“ (Baberowski 2004: 7). Stalinismus spočíval v neustálém extrémním násilí, kdy bolševici vyháněli rolníky z vesnic a deportovali je na Sibiř. Využívali přemrštěné tresty, kterými si chtěli získat naprostou kázeň. Pro stalinismus byl nepřítelem každý, kdo odmítal bolševiky. Podstata stalinismu byla v nenávisti a likvidaci těch lidí, kteří museli být vyloučeni ze společnosti. Byť byl stalinismus komunistický, tak to neznamenal, že každý způsob komunistické vlády byl teroristický právě jako stalinismus. Stalinismus vzešel ze Sovětského svazu a zase zanikl se smrtí Stalina (Baberowski 2004: 7–8).

Stalinismus je systémem, kterému v Sovětském svazu vládl J. V. Stalin, a to od roku 1929 do roku 1953, kdy Stalin zemřel (McCauley 2012:8). Kořeny stalinismu je nutné hledat v revoluci, která v Rusku proběhla v únoru roku 1917. Ještě před revolucí se začínalo mluvit o příchodu socialismu do Ruska a konci caristické éry. Po revoluci se opravdu začalo Rusko ubírat směrem k socialismu, který měl představovat demokracii a suverenitu lidu. Nicméně existovalo mnoho socialistických odpůrců. Navíc zde existoval problém s rozdělením moci ve státě, řešila se spolupráce s nově vzniklými organizacemi a byl problém s politickými stranami. Napravo totiž po revoluci zůstali jen liberálové a nalevo nově vzniklí socialisté, kteří se ještě navíc štěpili na tři křídla, a to na umírněné socialisty (menševiky), socialistické revolucionáře (esery) a bolševiky, kteří nakonec vyhráli ve zmanipulovaných volbách. K moci se tedy dostává Stalinův předchůdce, Vladimír Iljič Lenin (McCauley 2012: 18–21).

Samotný Stalin se pomalu začíná dostávat k moci po Leninově smrti, roku 1924. Své následovníky si začal získávat už v předvečer Leninova pohřbu, kdy

vychvaloval jeho odkaz a snažil se definovat učení leninismu. Jeho pokusy o získání moci se komplikují díky Trockému, se kterým má Stalin neustálé spory, a který tuší, že Stalin představuje pro Rusko hrozbu. Trocký byl nakonec kvůli protestům proti Stalinovi deportován do Alma Aty, a nakonec roku 1929 do Turecka. Kult Stalinovy osobnosti přichází až 21. prosince 1929, ale politickou nezranitelnost získává až roku 1936 (McCauley 2012: 35–39).

Určit samotnou podstatu stalinismu je komplikované. Pohledy různých autorů se liší. Jedni autoři nepovažují Sovětský svaz za totalitní stát, jelikož bolševici neustále mluvili o tom, že mají absolutní moc, nicméně ji nevykonávali, a ani neměli absolutní kontrolu nad obyvatelstvem. Podle teoretiků totalitarismu má však totalitní režim tyto podmínky splňovat (Baberowski 2004: 8). My budeme vycházet z toho, že stalinismus je režim totalitní.

Bolševici se snažili o proměnu zaostalé heterogenní říše v kulturně homogenní oblast. Snažili se toho dosáhnout pomocí jakési smyšlené teologie. Stalinismus chtěl zničit nepřátele, kteří byli proti bolševickému uspořádání společnosti. Tyto nepřátele viděli bolševici v sociálních a etnických kolektivech, považovali rolníky a dělníky za hrozbu a podrobovali je velice brutální výchovně diktatuře. Stalinismus chtěl budovat nový svět za pomoci metod, které byly vlastní starému světu. Tyto metody byly násilné. Stalin byl despota a jeho vláda byla velice krutá. Jeho model vlády byl založen v podstatě na mafináském principu. Jistým paradoxem je, že se většina bolševických tyranů setkala v mládí s násilím, a proto si nedovedla svět bez násilí představit (Baberowski 2004: 11–13).

Podstatné je, že stalinismus vedl k takovému masovému teroru zejména z toho důvodu, že se samotnému Stalinovi líbilo zabíjení lidí. A každý, kdo zabíjel, tak zabíjel s tím, že se to diktátorovi líbí. Kdyby Stalin neměl takovéto „choutky,“ jistě by nedocházelo k takto velkým vražedným zločinům. Stalin byl původcem teroru v Sovětském svazu. Podepisoval rozkazy, které posílaly na smrt miliony lidí, ovlivňoval své pobočníky, aby pronásledovali domnělé nepřátele a

překračoval všechny meze. Toto obrovské zabíjení zastavila až Stalinova smrt, která taky období stalinismu ukončila (Baberowski 2004: 13–14).

2.3 Dystopie

Dystopie se v literatuře začala objevovat někdy na počátku dvacátého století, tudíž ještě před masivním šířením totalitních ideologií ve světě. Jedním z prvních autorů, kteří jako první zásadním způsobem ovlivnili dystopickou literaturu, je bezesporu Evgenij Zamjatin se svojí dystopií *My* z dvacátých let (Mocná – Peterka 2004: 666).

Nejvlivnějším a nejspíš nejznámějším autorem je ovšem George Orwell, který je autorem dystopických klasik *Farma zvířat* a *1984*, kterým se budou věnovat podrobněji jiné kapitoly. Orwellův vliv je dodnes patrný v odborném i laickém diskurzu a jeho smyšlené termíny jako je newspeak nebo Velký bratr pronikly do lidového jazyka.

Podle některých autorů představuje *dystopie* jakýsi zrcadlový výraz k pojmu *utopie*. Utopie má vytvářet jakousi idealizovanou představu o místě nebo společnosti, která však ve skutečnosti neexistuje. Na utopii se můžeme dívat buď jako na vysněnou fantastickou představu, anebo jako na umělecký druh fantastické literatury (Linhart 2003: 396).

Podle mnohých autorů však dystopie není opakem utopie. Pokud by to tak bylo, tak by dystopická společnost byla naprosto neorganizovaná, nebo by byla záměrně vedená ke zkáze. Dystopie je podle nich tedy v podstatě utopie, která se ale vymkla kontrole a míří špatným směrem (Gordin – Prakash 2010: 1–2).

Pokud bychom měli doslovně překládat termín dystopie, mohli bychom mluvit o vadné či narušené společnosti. Dystopie tudíž představuje společnost, ve které mají jedinci minimální, anebo vůbec žádná základní lidská práva. V této společnosti v podstatě neexistuje demokracie a veškeré dění ve společnosti (ve státě) je řízeno jedním mocenským centrem, většinou diktátorem. Proto bývá dystopie často spojena s pojmy totalitarismus a ideologie, které dystopickou

společnost v podstatě představují. Jedná se tedy o negativní vymezení utopie (Mocná – Peterka 2004: 666–667).

Dystopie v podstatě analyzuje lidskou společnost a přichází s teoretickými představami o uspořádání světa. Podle dystopie budou lidé ve společnosti svobodní a šťastní, nicméně paradoxem je, že tato svoboda spočívá ve zrušení svobodné vůle a lidské svobody samotné. Stát má nad občany neomezenou moc (Parker – Reedy 2007: 80–81).

Dystopie se snaží o dovedení vybraných znaků, které se objevují ve skutečných totalitních režimech, až do krajností. Dystopický svět je špatný, je založen na něčích idejích a vychází z poměrů v dané společnosti (Szacki 1971: 102). Dá se říct, že dystopie je pouze dalším druhem utopie pro čtenáře, kteří chápou reálné fungování totalitních režimů. Dystopie se v první řadě snaží upozornit na to, v jakém světě nikdo nechce žít (Parker – Reedy 2007: 81).

Autoři dystopií chtějí ukázat, že věci, které člověku přijdou nepodstatné, a nevěnuje se jim, mohou být naopak nebezpečné a mohou mít na člověka až katastrofický dopad. Často kritizují, jakým způsobem lidé žijí a jak se chovají. Čas má vyvrátit nebo potvrdit utopistické představy a přijít na to, co je špatné v dnešní společnosti (Kagarlickij 1982: 343).

Postavy vyobrazené v dystopiích většinou ztrácí svoji přirozenost a mění se do podoby „ideálního“ člena totalitní společnosti. Jejich „jiné“ myšlení není totiž akceptováno, a proto nakonec musí být předěláno tak, aby bylo totožné s myšlením vládnoucího režimu. Tyto prvky se vyskytují ve vybraných románech, které v této práci používáme. Ve všech zvolených dystopiích se vyskytuje společnost či alespoň její člen, který režimu vzdoruje. Dříve či později však přichází o svoje vlastní myšlení, byť každý jiným způsobem, a nakonec se stává pouze zfanatizovaným nástrojem režimu, který zde panuje. Dystopii nám představují čtyři fiktivní světy, ve kterých panuje absolutní nedemokracie a jejichž „dokonalost“ je narušována svobodným myšlením.

3. Síla totalitní ideologie

V předchozí kapitole jsme si vymezili, jak chápeme termín totalitní ideologie. Každá z totalitních ideologií se v jistých směrech liší a má svá specifika. Jinak vystupoval Adolf Hitler v Třetí říši, jinak vystupoval Stalin v Sovětském svazu. Jinými způsoby bojovali lidé proti nacistickému režimu a jinak proti stalinismu. Také každý z režimů, kterými se zde zabýváme, odrazil vzor jinak a jinými metodami si zabezpečoval fungování ideologie. Od všech těchto a také mnoha dalších rozdílů se potom měnil vývoj stalinistického Sovětského svazu a nacistického Německa. V této kapitole se budeme věnovat právě těmto nedemokratickým způsobům, které nacismus a stalinismus užíval, a které pro nás budou klíčové pro analýzu zvolených dystopických románů.

3.1 Autorita

Faktem, který bezesporu spojuje oba dva výše zmíněné režimy, je, že v čele Sovětského svazu i nacistického Německa stáli tyranští diktátoři, kteří měli oporu v jedné politické straně, jež měla v zemi monopol. V případě Sovětského svazu se jednalo o komunistickou stranu a v případě Německa o NSDAP. Nicméně podstatné je, že se výrazně lišil postoj vůdců, organizace uvnitř politických stran a interakce mezi vůdcem a stranou (Gorlizki – Mommsen 2012: 65).

Budeme-li mluvit o nacistickém Německu, tak se vše odráželo od kultu Vůdce, tedy Hitlera. Systém uvnitř státu nebyl nijak organizovaný. Hitler měl při sobě pouze skupinu důvěrníků, se kterými se pokoušel o organizaci celé třetí říše. Skrze prostředky, které používal, nechtěl dosáhnout nějakých přesně určených cílů, snažil se pouze o expanzi své říše a svého území (Gorlizki – Mommsen 2012: 65).

Autoritu v třetí říši představoval především Hitler. Už při znovubudování NSDAP prosazoval takzvaný „vůdcovský princip,“ který mu zajišťoval neomezenou moc (Koop 2012: 17). Hitler pohrdal politickými stranami. Podle něho měly sklony ke kompromisům, proto za své vlády založil stranu jednoho muže,

což v podstatě znamenalo diktaturu jednoho muže. Svoji diktaturu si později upevnil zmocňovacím zákonem a od té doby už rozhodoval Führer sám (Koop 2012: 20–23). Veškerí státní zaměstnanci později skládali přísahu, jejíž součástí bylo osobní prohlášení o věrnosti Vůdci německého lidu, tudíž Hitlerovi. Hitler byl skvělý řečník a právě díky jeho řečnickým schopnostem si tolik upevnil svůj vůdcovský kult, díky kterému se mu povedlo sjednotit německý lid (Gorlizki – Mommsen 2012: 83).

Jak již bylo výše zmíněno, Hitler byl výborný řečník. Uměl ovlivnit masy a upoutat jejich pozornost. Hitler nejprve ovlivňoval nespokojenou společnost, a to poražené z první světové války, propuštěné vojáky, nezaměstnané či šlechtu, která přišla o své pozemky. Těmto lidem stačilo slyšet, že jim byla uštěděna rána do zad nebo jim stačilo slyšet o ponížení z Versailles. Hitler ze všech porážek a ponížení obviňoval především Židy. Hitlerův úspěch byl založen na tom, že v Německu žila nespokojená společnost, která chtěla změnu. Viděla v Hitlerovi silného muže, který se nebojí pojmenovat věci přímo a nehledá neznámá řešení. Na tom byl založen jeho kult „spasitele.“ Lidé věřili, že Hitler dokáže rozšířit Německo a dovede ho dovést do šťastné budoucnosti (Koop 2012: 43–44).

V podstatě veškerá Hitlerova rozhodnutí byla doprovázena velkým veřejným projevem. Tyto projevy nahradily procesy přijímání politických rozhodnutí, porady o směřování politiky a pravidelné schůze s dalšími členy vlády. Nedochoval do říšského kancléřství, nestudoval se o úřední agendu a dával přednost ústním sdělením od svých poradců. Jeho zásahy do záležitostí vlády byly více méně zprostředkované díky nepřesným informacím z tisku. Neměl vlohy k organizačním schopnostem. Hitler svěřoval státní záležitosti svým zmocněncům a jejich přívržencům. Podporoval bezkonfliktní vládu, proto požadoval, aby jednotliví ministři nejdříve neformálně diskutovali o společném rozhodnutí, než přijdou s konečným schválením (Gorlizki – Mommsen 2012: 94–96).

Hitler svoji moc také opíral o své příznivce a pobočníky. Jedním z nejvěrnějších přívrženců byl Joseph Goebbels, říšský ministr propagandy, který

byl Hitlerovi naprosto oddán a viděl v Hitlerovi velkého německého apoštola (Koop 2012:44). Z dalších Hitlerových mužů můžeme jmenovat například Heinricha Himmlera, říšského vůdce SS, Hermanna Göringa, Hitlerova zástupce, či Reinharda Heydricha, říšského protektora Protektorátu Čechy a Morava.

Stalin byl naprosto jiný. Už organizační struktura uvnitř Sovětského svazu byla jiná. Fungovala na principu striktní institucionalizace, který byl založen na stranickém základě, který umožňoval dlouhodobě kontrolovat politické síly (Gorlizki – Mommsen 2012: 65). Stalin lpěl na řádu a systematickém budování. Neustále vyžadoval plán, disciplínu a organizaci, které měly za cíl vybudovat tu správnou společenskou realitu (Gorlizki – Mommsen 2012: 69).

Stalin svůj úspěch a svoji vládu zakládal na velmi dobrých organizačních schopnostech. Již v počátcích existence bolševického režimu působil ve strategických orgánech, které v podstatě spoluvytvářel, určoval jejich role a kompetence. Měl kontrolu nad vnitřní stranickou organizací a velmi zdařile ovlivňoval ideologické konvence strany (Gorlizki – Mommsen 2012: 90–92).

Stalin disponoval dobrými znalostmi o řízení ekonomické politiky a organizaci hospodářství, což mu umožňovalo zasahovat do plánování hospodářské strategie. Koncipování politických dokumentů nesvěřoval do rukou odborníků, ale sám prováděl v příslušných materiálech řadu úprav. Stalin svoji moc zakládal na ovládnutí organizačních stranických a státních struktur. Jeho důkladné znalosti politického a ekonomického systému mu umožňovaly zneklidňovat své kolegy a vydávat na ně velký psychický tlak (Gorlizki – Mommsen 2012: 93–94).

Stalin měl také výbornou paměť. Shromažďoval mnoho informací, přičemž si minimum z nich zaznamenával. Byl zastáncem toho, že zásadní rozhodnutí a příkazy je třeba vydávat ústně, obzvláště pokud se týkají jedné osoby či malé skupiny osob. Pokud se tato rozhodnutí týkají velké skupiny osob, jako jsou představitelé strany či důstojníci NKVD, tak je nutné je zaznamenat písemně. Proto mnoho dokumentů na vrcholu své moci zničil, aby neodhalily příliš z jeho

způsobu myšlení. Hlavní rysem jeho osobnosti a práce bylo co nejméně zjistit a mást své protivníky (McCauley 2012: 94).

Stalin nejednal pouze v zájmu sovětské dělnické třídy, ale také v zájmu světového proletariátu, a to naprosto racionálně. Uměl vycítit slabosti a nedostatky ostatních a využíval toho ve svůj prospěch. Některá jeho rozhodnutí byla tak důležitá, že nemohla být zaznamenána v zápisech. Dokonce ani práce členů stranického sekretariátu se nikam neznamenovala, jelikož byla považována za tajnou (McCauley 2012: 94–95).

Stalin si liboval v konfliktech. Považoval je za zdroj informací o síle politických postojů svých spolupracovníků a jejich administrativy (Gorlizki – Mommsen 2012: 96). Často namluvil jednomu lež o druhém, aby vznikl spor. Považoval za svoji povinnost znát všechny státní činitele, a tak si je zval na soukromé rozhovory (McCauley 2012: 97). Svě kolegy držel zkrátka. Požadoval od nich každý den dokumenty všeho druhu, které důkladně pročítal, ať už kvůli opravám, nebo kvůli změně obsahu. Změna obsahu dokumentů stavěla Stalinovy kolegy pod silný tlak, a pokud došlo k nějakým větším sporům, mohl si je Stalin dovolit obvinít z podkopávání pozice ústředního výboru, anebo z namíření činnosti proti straně (Gorlizki – Mommsen 2012: 96–97).

Stalin uměl dobře kontrolovat své pití, ale svým společníkům rád naléval i přes míru, aby od nich získal informace. Ke všem svým kolegům choval velmi povýšeně a často a s oblibou kritizoval jejich vzhled a způsob oblékání. Nikdy nevynechal žádný detail a jeho kolegové nesli Stalinovu kritiku velmi těžko. Byl výborný politik a organizátor a vždycky pronikl k jádru problému. Byl velmi zdařilý intrikář, což mu pomohlo i ve zbavení se Trockého (McCauley 2012: 95–97).

Stalin nepovyšoval do vysokých funkcí příliš inteligentní muže. Zaséval mezi ně strach a nejistotu, aby si udržel hlavní slovo. Byl podezřívavý ke všem. Všechny namátkově kontroloval a zkoušel. Jezdil na neohlášené návštěvy, angažoval se v řešení rodinných problémů. Zakazoval přátelství mezi nejvyššími

představiteli. Všechno bylo odposloucháváno a vše bylo hlášeno. Stalin rád dával najevo, že velí on (McCauley 2012: 98–100).

Najít nějaké Stalinovy důvěrníky je poměrně obtížné. Časté čistky se totiž nevyhnuly ani jeho spolupracovníkům. Můžeme jmenovat jednoho ze Stalinyých spolupracovníků během druhé světové války, a to Vjačeslava Molotova, ministra zahraničí. Nicméně i ten byl po druhé světové válce ze své pozice odvolán.

Pokud shrneme otázku autority ve vybraných režimech, najdeme dva naprosto odlišné vůdce. Hitler, představující nacismus, si svoji autoritu získával díky své osobnosti. Jeho silné projevy ovlivňovaly široké masy a fanatizovaly davy. Hitler se v podstatě vůbec nezajímal o organizaci uvnitř režimu. Věřil v to, že se věci vyřeší samy. Více se zaměřoval na veřejné vystupování a propagandu. Stalin, představující stalinismus, se naopak zajímal o organizační stránku věci. Byl velice dobrý organizátor a politik, spoléhal se především sám na sebe a rád šířil strach. Vstupoval do konfliktů mezi svými úředníky a vkládal se do jejich řešení. Hitler naopak nechával své podřízené, ať vše řeší sami mezi sebou. Nevytvářel konflikty se svými spolupracovníky, pokud nemusel. Spoléhal na své důvěrníky a svěřoval jim organizační stránku třetí říše. Z tohoto shrnutí budeme vycházet při komparaci námi zvolených románů.

3.2 Rezistence vůči režimu

Existence totalitního režimu vyvolává nespokojenost uvnitř státu, se kterou se pojí snahy o rezistenci. V případě nacismu a stalinismu však většinou došlo k potlačení jakéhokoliv projevu odporu.

Jednou ze skupin odpůrců v nacistickém Německu byla opozice, představovaná sociálními demokraty a komunisty, přičemž aktivnější byli komunisté. Sociální demokraté měli po rozpuštění opozice své vedení v exilu. Nicméně založili organizaci, které oponovala nacistickému režimu, a jejíž členy bylo noviny, exilové vedení strany a straničtí aktivisté. Tato organizace byla známá jako *Red*

Shock Troop a vydávala vlastní anti-nacistické noviny. Jejich vedení však bylo nakonec zatčeno a uvězněno v koncentračních táborech. Podobně skončily i další tajné skupiny sociálně demokratických aktivistů, kteří tiskli anti-nacistické noviny a pamflety (McDonough 2001: 3–4). Hlavní a nejdůležitější aktivitou komunistické opozice byla distribuce anti-nacistické literatury. Komunistické noviny a letáky kolovaly ve velkých výrobních halách a v oblastech, kde žila pracující třída. Komunisté měli také vlastní rádiové vysílání *Radio Free Germany*, které apelovalo na Němce, aby se postavili nacistickému režimu. Komunistické aktivity byly nicméně také potlačeny, i když později než sociálně demokratické (McDonough 2001: 6–9).

Rezistence členů Hitlerovy mládeže pramenila z povinného členství v ní. Proto uvnitř *Hitlerjugend* (pro chlapce) a *Bund deutscher Mädel* (pro dívky) vznikaly různé odbojové skupiny. Svůj odpor dávaly najevo oblečením, které se lišilo od oblečení Hitlerovy mládeže a mnoho jejich členů mělo delší vlasy, než byla norma pro mladé lidi v Německu. Mezi další způsoby projevení vzdoru patřilo malování grafitů s anti-nacistickými hesly, nebo dlouhé túry, přestože během války byly vyhlášeny limity pro turismus. Dalšími projevy rezistence bylo například parodování Hitlera či vyprávění vtipů o Hitlerově mládeži. Výjimkou nebyla ani distribuce anti-nacistických letáků. Další skupiny například tajně vedly podniky, ve kterých se hrál jazz a swing (McDonough 2001: 16–18).

Jedním z nejznámějších hnutí, které reprezentuje rezistenci vůči režimu, je hnutí *White Rose*. To bylo založeno vysokoškolskými studenty v Mnichově a otevřeně vystupovalo proti židovské genocidě. Toto hnutí vzdělávalo Němce v nacistické politice a distribuovalo anti-nacistické letáky propagující svobodu. Vedení tohoto hnutí bylo zatčeno a popraveno (United States Holocaust Memorial Museum 2014b).

Důležitým projevem rezistence byly bezpochyby atentáty spáchané na vůdce Adolfa Hitlera. To bylo jasným projevem nespokojenosti s režimem a nedemokracií ve státě, o to více, když tyto pokusy o vraždu byly spáchány němec-

kými armádními špičkami. Jedním z atentátů spáchaných na Hitlera byla takzvaná *operace Valkýra*. Plánem této operace bylo při jednání umístit poblíž Hitlera kufr s bombou. Plán nicméně selhal díky malému množství výbušniny a velké vzdálenosti kufru od Hitlera. Ani žádný jiný z pokusů o Hitlerovu vraždu nevyšel, přestože měly blízko k úspěchu. Důvodem neúspěchu byly většinou buď technické problémy, nebo náhlé změny v Hitlerově plánu (Hoffmann 2014).

Pro nacistické Německo představoval odpůrce režimu každý, kdo s režimem nespolupracoval. O rezistenci se pokoušela německá opozice, kterou představovaly Sociálně-demokratická strana a Komunistická strana Německa. Další skupinu odpůrců představovala malá část členů Hitlerovy mládeže, která musela do této skupiny vstoupit povinně. V Mnichově vytvořili vysokoškolští studenti odbojovou skupinu *White Rose*. Dalším odpůrcem byla i katolická církev, jejíž rezistence se projevovala pomocí Židům. Také se objevili odpůrci režimu z řad armády. O rezistenci se však snažily i náboženské skupiny a rasové skupiny (United States Holocaust Memorial Museum 2014a).

Mezi projevy aktivního odporu v Sovětském svazu patřily například protesty, povstání, nepokoje, demonstrace, stávky, napadení, atentáty, žhářství či vydávání opozičních novin. Hlavní vlna rezistence v SSSR však vzrostla během první pětiletky. Rolníci se účastnili masivních povstání a nepokojů, proběhlo přes tisíc atentátů na úředníky a dělníci projevovali svůj odpor rozsáhlými stávkami. Mezi projevy pasivního odporu patřily sabotáže, krádeže nebo prostá nedbalost při práci (Viola 2002: 18–19).

Politickou opozici vůči Stalinovi tvořil Trockij a jeho spojenci. Trockij se svými spojenci, Zinovjevem a Kameněvem vytvořil takzvanou *Sjednocenou opozici*, která otevřeně vystupovala proti Stalinovi a věřila v permanentní revoluci a nastolení komunismu ve všech státech, kritizovala Stalinovu teorii o socialismu v jedné zemi a nadřazenost kulaků nad dělnickou třídou. V neposlední řadě pak upřednostňovala rychlejší růst průmyslu. Sjednocená opozice byla ve velké míře kritizována, načež svůj odpor proti této kritice hlásala veřejně v ulicích Moskvy.

Ústřední výbor na to však reagoval vyloučením jejích členů ze strany a následně deportací z Ruska. Trockij však pokračoval v opoziční činnosti i z exilu, za což byl nakonec deportován do Turecka. Později byla zformována i další opoziční skupina, takzvaná *Pravicová opozice*, kterou založili Bucharov, Tomskij a Rykov. Pravicová opozice oponovala příliš rychlému skoku do industrializace a upřednostňovala dobrovolnou kolektivizaci. Nicméně i tato opozice byla poražena Stalinem (McCauley 2012: 35–38).

Jak již bylo výše zmíněno, Stalin vedl svoji politiku v neprospěch dělnické třídy. Ta na tuto politiku reagovala častými demonstracemi a stávkami, kterých si byl sám Stalin vědom. Jednou z nejvýraznějších stávek v Sovětském svazu byla stávka v továrně na bavlnu v Teikovo, která reagovala na snížení přidělů, a jejím cílem bylo zvýšení těchto přidělů na původní úroveň. Během stávky se zastavila výroba a zúčastnily se jí tisíce dělníků. Ti se později dělili na různé skupiny, například ženy požadovaly obnovení možnosti vystoupit na továrním dvoře, tkalci se pokoušeli přesvědčit vedení, aby podpořilo jejich požadavky nebo se skupina stávkujících vydala do ulic, kde veřejně informovala o stávce v továrně a dělnice zde vystupovaly se svými projevy. Mnoho pracovníků z Teikovo vystoupilo proti snižování dávek a interval demonstrací během dní narůstal. Součástí stávky byl i takzvaný pochod hladu do Ivanova, jehož cílem bylo dosáhnout výše dávek jídla na původní úroveň. Vůdci pochodu však byli buď posláni do vyhnanství či do pracovních táborů. Přesto stávka měla vliv - finance se přesunuly do textilního průmyslu, zvýšily se platy dělníků z textilních firem a zlepšila se zásoba potravin ve městě (Rossman 1997).

Za další příklad rezistence můžeme považovat i postoj rolníků vůči kolektivizaci, která byla od roku 1929 povinná. Rolníci odmítali ideu kolektivizace a odmítali postupovat svůj majetek, úrodu a zvířata státu. Rolníci se vůči tomu postavili tak, že svá zvířata raději zabili a svoji úrodu spálili (BBC 2015).

Shrneme-li způsoby rezistence obou režimů, můžeme konstatovat, že způsoby snahy o vzpouru proti režimu jsou si poměrně blízké. Jak v nacistickém, tak

ve stalinistickém režimu se utvářely skupiny, které proti režimu vystupovaly a prostřednictvím různých metod se snažily šíření ideologie zabránit. Nicméně některé typy skupin se lišily. V Německu i v Sovětském svazu existovala politická opozice, která se snažila postavit režimu, nicméně v obou dvou případech neúspěšně. V Sovětském svazu byly silně nespokojené znevýhodňované dělnické třídy, které se především účastnily protestů vůči režimu, většinou formou stávek. Dalšími odpůrci stalinismu byly partyzánské jednotky. Atentáty na Stalina byly vedeny ze strany jiného státu, a to především díky rozsáhlým stranickým čistkám. Nacistický režim se setkal především s odporem ze strany mladých lidí a dále ze strany rasových menšin neárijského původu. Řada atentátů spáchaných na Hitlera byla vedena jeho vlastními lidmi, na rozdíl od Stalina. Co se týká způsobů projevů rezistence vůči režimu, tak si byly podobné. Jak v Německu, tak v Sovětském svazu se tiskly protirežimní letáky a pamflety, protirežimní noviny, existovaly protirežimní rádiové stanice a v ulicích se rozkřikovala protirežimní hesla. Těmito rysy se budeme zabývat při komparativní případové studii v poslední kapitole.

3.3 Omezování vzdoru a zabezpečování ideologie státními aparáty

Stalinismus a nacionální socialismus bezesporu spojuje utužování ideologie a pořádku ve státě prostřednictvím násilí, a to jak psychického, tak fyzického. Tuto poslušnost uvnitř systému zajišťovaly státem vytvořené násilné jednotky a také tajná policie, která dovedla lidmi znamenitě manipulovat. V případě nacistického Německa se jednalo o jednotky SS a gestapo, v případě stalinistického Sovětského svazu se jednalo o organizovaný tlak, kterým státní aparáty působily na společnost, a to především prostřednictvím NKVD, která věděla o všem a o všech.

V nacistickém Německu byl nejprve problém s propojením stranického a státního aparátu. NSDAP byla vysoce decentralizovaná a pouze několik jejích členů bylo zároveň členy vlády. Legitimitu od lidu získala díky Hitlerově popularitě, jež vyhrála NSDAP roku 1933 volby. Do čela státního aparátu se dostal

Hitler po smrti prezidenta Hindenburga, kdy byla zákonem spojena funkce prezidenta a kancléře do funkce vůdce a říšského kancléře, která byla později zkrácena na označení *vůdce*. NSDAP měla roli propagandistického aparátu. Jejím cílem bylo mobilizovat každého občana, aby se zapojil do všeobecného národního úsilí (Gorlizki – Mommsen 2012: 82–87).

Hitler si poslušnost zajišťoval prostřednictvím jednotek SS. Jednotky SS i gestapo podléhaly Heinrichu Himmlerovi, který byl říšským velitelem SS a velitelem Německé policie. Organizačně však spadaly pod NSDAP. SS a gestapo byly nejkřutějšími a nejsilnějšími organizacemi uvnitř říše. Jednotky SS představovaly elitu a náleželi k nim pouze čistokrevní Němci, kteří měli čistý árijský rodokmen. SS používaly nejmodernější prostředky a byly extrémně bezohledné k nevinným lidem. Členové SS nebyli pouze vojáci, ale představovali především organizovanou skupinu tyranů, jejichž prací bylo mučit a zabíjet. Příkladem mohou být lékaři SS, kteří prováděli v koncentračních táborech lékařské pokusy, které připravily o život celou řadu lidí (Koop 2012: 31). Jedním z nejznámějších nacistických lékařů je bezesporu Josef Mengele, jehož pokusy na dvojčatech jsou jedním z příkladů zvráceného nacistického teroru.

SS měly nejprve funkci politické policie v jednotlivých německých zemích, nicméně jejich moc byla zvýšena zařazením do standardních policejních jednotek. Po vytvoření Hlavního říšského bezpečnostního úřadu (RSHA) spadaly jednotky SS právě pod tuto organizaci, která se stala klíčovým mocenským centrem režimu. Význam běžných jednotek SS však klesal, nicméně ve stejné míře rostl vliv jednotek Waffen-SS, které byly vojenskou odnoží SS (Gorlizki – Mommsen 2012: 85–86).

Waffen-SS měly plnit politické cíle nacionálního socialismu a násilí, které páchaly na civilistech, bylo odůvodněno ideologicky. Jejich cílem bylo připravit nástroje k tomu, aby mohly být některé národy zcela vyhlazeny. Toto vyhlazování probíhalo na základě rasových a národnostních kritérií. Dalšími jednotkami, které Hitler používal, byla zásahová komanda, bezpečnostní policie

a SD, které fungovaly na dobytých územích. Jejich hlavním cílem byla likvidace Židů a národnostní pročišťování (Baberowski – Doering-Manteuffel 2012: 256–259).

Himmler postupně budoval speciální komanda SS, která měla za úkol lovit opozici a nepohodlné. Společně s Reinhardem Heydrichem vybudoval bezpečnostní službu SD, která byla největším nástrojem teroru. Zásadní úlohou SS však bylo dohlížet a mučit vězně v koncentračních táborech (Koop 2012: 32–34).

Německé gestapo, které také spadalo pod Himmlera, pracovalo bez omezení. Provádělo preventivní zatýkání a vůči jakýmkoliv akcím gestapa se nešlo soudně odvolat. Řada intelektuálů, Židů, duchovních a homosexuálů jednoduše zmizela v koncentračních táborech, kde byla gestapem mučena a trestána. Gestapo potlačovalo partyzánské aktivity a vedlo tvrdé represe vůči obyvatelstvu. Členové gestapa vytvářeli smrtící čety, které se podílely na hromadném zabíjení Židů. Gestapo se také podílelo na deportaci Židů ze všech německých území do vyhlazovacích táborů v Polsku (Encyclopædia Britannica 2014).

Mezi metody nacistického gestapa patřilo kromě bití například drcení různých částí těla za pomoci různých nástrojů, například lžícemi. Členové používali při mučení i střelné zbraně, kterými však nezabíjeli, ale pouze mučili. Dalším způsobem mučení bylo zavírání zatknutých do místností bez oken, kde je později polévali studenou vodou, někdy i dva dny v kuse. Podle toho, kolik vydrželi. Pokud zatčení nezemřeli či nebyli zabiti při výslechu, byli umístěni do koncentračních táborů (Czerniakowska 1994).

Hitler si nenásilně zabezpečoval díky propagandě a cenzuře. Propaganda byla pro nacisty velmi důležitá a byla všude. Jejím hlavním poselstvím bylo zdůraznit rasovou čistotu, velikost Německa a Führerův kult. Důležitými nástroji propagandy byla velká veřejná shromáždění, na kterých Hitler vyjadřoval své myšlenky stále dokola. Dalším nástrojem bylo rádio. Rozhlasové přijímače byly masově rozšířené, a tak byly levné. Byly až v sedmdesáti procentech domácností. Jedním z důležitých nástrojů propagandy bylo také kino. Před promítanými

filmy, schválenými nacisty samozřejmě, se promítaly novinky z nacistického světa. Co se týká cenzury, tak docházelo k zavírání mnoha novinových vydavatelství či veřejnému pálení učebnic a knih židovských a komunistických autorů. Mnoho učebnic bylo přepsáno tak, aby obsahovaly nacistické ideje. Také hudba byla kontrolována – jazz byl zakázán. Trestným činem bylo také říkat anti-nacistické vtipy. Za jejich vyprávění buď mohla být udělena pokuta, anebo byli lidé zavíráni do vězení (BBC 2014). Aby měli nacisté pod kontrolou mladou německou společnost, tak byly založeny oddíly Hitlerjugend pro chlapce a Bund deutscher Mädel pro dívky. Tyto organizace měly kontrolovat veškeré volnočasové aktivity německé mládeže a měly podporovat Hitlera a nacistický režim (McDonough 2001: 15).

Sovětský svaz používal jiné násilné metody. Osoby ve vysokých řídicích funkcích byly straníci, tudíž veškerá politická moc a kontrola nad státem byla v rukách strany, která byla vysoce institucionalizovaná. Je nutné říci, že propojení státních a stranických struktur vedlo k postupné centralizaci Sovětského svazu (Gorlizki – Mommsen 2012: 65).

Aby si Stalin udržel pořádek v Sovětském svazu, musel si nejprve udělat pořádek uvnitř strany, a to pomocí stranických čistek, které z části probíhaly díky Stalinově paranoie. Čistky se měly zbavit nespolehlivých členů, politicky podezřelých osob, kariéristů a těch, kteří zklamali. Během první pětiletky se totiž z komunistické strany stala strana analfabetů, alkoholiků a politických ignorantů, kteří chtěli ze svého členství ve straně pouze těžit (Baberowski 2004: 115–116). Nicméně i po rozsáhlých čistkách Stalin stále tvrdil, že každý komunista může být skrytý nepřítel a protože se nepřátele neodhalí sami, tak musí být popraveno co nejvíce lidí. Stalin také zkoušel věrnost sovětských špiček, a to zatýkáním a vězněním jejich manželek. Věrnost se prokázala, jen pokud se zatýkáním manželek vysocí státníci souhlasili (Baberowski 2004: 128–133).

Jak již bylo výše zmíněno, Stalinovým nástrojem teroru v Sovětském svazu byla NKVD. Teror NKVD zpočátku nesměřoval pouze ke konkrétním li-

dem, odpůrcům a oponentům režimu, ale především ke skupinám lidí, které nesohlasily s režimem, anebo si nebyly jisty programem strany. Nátlak na tyto skupiny byl vytvářen preventivně. Oblíbenou metodou teroru byla metoda zastrašování (Reiman 2013: 395).

Metody NKVD byly velice kruté a propracované. Vyslýchání NKVD probíhalo většinou několik dní v jednom kuse, kdy vyslýchaný téměř nespál. Během těchto dní často ani nedocházelo k výsledku, ale pouze k mnohahodinovému čekání na výsledek, během kterého zatčený nesměl usnout. Během procesu vyslýchání bylo bití a mučení běžné. Nicméně lidé, kteří jeden den vyslýchaného bili, na něho byli druhý den laskaví. To bylo součástí psychologického týrání. Mnoho takto vyslýchaných nakonec skončilo v pracovních táborech či ve vyhnanství na Sibiři, kde řada z nich zemřela na vyčerpání či vyhladovění. V některých případech se však rozhodli i pro spolupráci s režimem (McCauley 2012: 116–118).

Mučení v sovětských věznicích nemělo žádné limity. Sověti používali například různé typy tyčí z různých materiálů, od dřevěných tyčí s ostny, přes gumové obušky až po mosazné tyče, kterými bili vězně po celém těle včetně obličeje. Dalšími způsoby fyzického týrání bylo například kopání do končetin či pálení cigaretami do očních víček, ale šlo i o zákaz spánku nebo omezení dávek jídla na minimum. Co se týká týrání psychologického, tak měli vězni zakázané návštěvy, nedostávali dopisy a zprávy od svých rodin, nebo jim bylo například vyhrožováno zabitím členů rodiny, pokud nebudou spolupracovat. Vězni neměli žádné vycházky, a pokud ano, tak po dlouhé době věznění. V některých případech se stávalo, že se vězni nemohli osprchovat několik let (Moczarski 1955).

Nižším výjimečným nebyly ani soudní popravy, jejichž hlavním účelem bylo varovat potencionální odpůrce režimu. Tyto popravy byly používány proti oponentům a pracovníkům odboje. Soudní popravy probíhaly buď zastřelením, kulkou do týlu či oběšením, a musely být důsledkem soudního šetření, při kterém byl odhalen skrytý nepřítel. Popravám povětšinou předcházelo mučení. Většina

zatčených osob byla zavírána, aby se splnila předem dohodnutá kvóta zatčených. To byl jeden z důvodů, proč veřejní obhájci byli absolutně pasivní. Dalším důvodem byla oddanost Stalinovi (Besancon 2000: 18–19).

Ruská propaganda byla založena na umocňování Stalinova kultu. Jeho portréty byly ústředním motivem propagandistických plakátů a autoři básní a románů museli psát o Stalinovi a jeho hrdinské osobnosti. Vzdělávání bylo pod přísnou kontrolou státu. Způsob vyučování byl stanoven vládou, a to zejména výuka historie. Neučilo se o revoluci z roku 1917 a Stalinovo vztahu s Leninem. Knihy byly ve velkém cenzurovány, z knihoven vymizelo až šedesát procent knih, protože měly být považovány za zdroj propagandy. K výuce byla sepsána nová kniha s názvem „*Krátká historie SSSR*.“ Ruská média byla pod absolutní kontrolou státu. Stalinistické ideje se dětem vštěpovaly v pionýru, kde se učily, jak být dobrým socialistou. Dalším způsobem utužování stalinismu bylo zbavování se církevních představitelů a zavírání kostelů, aby lidé neuctívali boha, ale Stalina (History Learning Site 2014).

Podstatným nástrojem Stalinovy diktatury je bezesporu kolektivizace. Ta měla reagovat na to, že zemědělství v Sovětském svazu bylo nedostačující, a proto Stalin vyzýval rolníky, aby spojily své farmy do takzvaných kolchozů. Práce by pak měla být efektivnější a kolchozy by byly schopny vytvářet přebyteky, které by posílaly do měst. Kolektivizace nejdříve povinná nebyla, avšak s příchodem hladomoru přišla i povinnost kolektivizace. Nakonec bylo devadesát procent rolníků spojeno do kolchozů a devadesát procent jejich produkce odebírala vláda. Výsledkem kolektivizace pak bylo, že řada rolníků odešla pracovat do měst, zvýšila se produkce obilí, zvýšil se prodej obilí do zahraničí a rolníci byli pod kontrolou vlády. Nicméně kolektivizace se měla zbavit kulaků, kteří věřili v osobní vlastnictví a odmítali komunismus. Stalin je proto obviňoval z hladomoru, a tak jich část byla zavřena do pracovních táborů a další přibližně tři miliony byly zabity (BBC 2015).

V otázce omezování vzdoru a zabezpečování režimu používal jak nacismus, tak stalinismus zejména tyranské metody. Zatímco nacisté přistupovali k této otázce poměrně radikálně, často okamžitými vraždami či zavíráním do koncentračních táborů, tak stalinismus naopak vyžíval mučení a zastrašování. V Německu byly soudní popravky spíše výjimkou, ale v Sovětském svazu to byla běžná praxe. Soudní procesy zde nebyly nic neobvyklého, přičemž můžeme říci, že mnoho těchto procesů bylo vykonstruováno díky Stalinově paranoie. Navíc výsledky těchto procesů už byly předem jasné. Také tajná policie se lišila – nacistické gestapo nemělo tak promyšlené metody jako sovětské NKVD. Gestapo používalo metody fyzického násilí, zatímco sovětská tajná policie kombinovala fyzické násilí s psychickým. V otázce propagandy byl nacismus zaměřen opravdu na nacistické ideje, zatímco stalinistická propaganda se zaměřovala na Stalinovu osobnost. Podle toho také vypadaly propagandistické plakáty. Můžeme říci, že stalinistické metody zabezpečování byly daleko více organizované oproti těm nacistickým. V tom se odráží osobnosti vůdců – intrikánský a organizačně schopný Stalin vedle fanatického a nesystematického Hitlera. V případě Stalinova režimu nesmíme opomenout podstatný nástroj systému, a to kolektivizaci. Z tohoto budeme vycházet v závěrečné analýze totalitních dystopií.

4. *Stručný vývoj dystopického žánru*

Žánr dystopie se objevuje v devatenáctém století, nicméně své popularizace se dočkává ve století dvacátém. Částečně vzniká jako negativní reakce na utopii. Kromě pojmu dystopie se můžeme setkat i s pojmy antiutopie či kakotopie, které jsou v podstatě jejími synonymy (Parker – Reedy 2007: 80). Samotné slovo dystopie bylo poprvé použito roku 1868 anglickým filozofem Johnem Sturtem Millem, který jej použil při svém projevu v parlamentu (Utopia and Dystopia 2015).

Jak již bylo zmíněno, tak dystopie rozkvétá ve dvacátém století. V tomto století dosahují dystopie určité zralosti, a to především díky vlivu byrokracie, rozšiřováním antitotalitních myšlenek a také rostoucímu pokroku. Dystopie se stává jakousi cynickou utopií, která je psaná pro lidi, kteří již nevěří centrálnímu plánování (Parker – Reedy 2007: 81). Jedním z prvních autorů, kteří jako první ovlivnili dystopický žánr, je Evgenij Zamjatin, který je autorem dystopického románu *My* z dvacátých let (Mocná – Peterka 2004: 666).

Častěji se dystopie objevuje po druhé světové válce, kdy jsou lidé stále ještě otrěseni a jsou ovlivněni strachem z techniky. Na dystopický žánr to má potom dopad takový, že se v dystopických románech začínají rozvíjet nové technologie a funguje v nich velmi odlišný politický systém (Kagarlickij 1973: 343). Romány jsou tedy ovlivněny totalitními režimy a je v nich představována společnost, která je omezována striktními pravidly, která se neporušují, a běžný člověk je považuje za správná. Jejich porušení je pak trestáno o to hůře. Hlavním tématem dvacátého století je pak oproti devatenáctému století socialismus (Parker – Reedy 2007: 80–81).

Většina dystopických děl se nyní řadí do žánru science fiction a jejich účelem je kritika totalitních ideologií a dehumanizace světa. Dystopie často rea-

gují na skutečné události⁵ a hrozby, a to jak politické, tak nepolitické, jako jsou například drogy, genetické manipulace či ekologie (Parker – Reedy 2007: 81). Mezi autory dystopického žánru patří například Aldous Huxley (Konec civilizace), Franz Kafka (Zámek), George Orwell (1984) či Philip K. Dick (Muž z vysokého zámku).

⁵ V případě reakce na skutečné události můžeme mluvit o Georgi Orwelovi, který reagoval právě na události v Sovětském svazu.

5. *Analýza totalitních dystopií*

V předchozích kapitolách jsme si vymezili teoretický rámec, ze kterého budeme v této kapitole vycházet. V této části si představíme čtyři dystopické romány, na něž budeme aplikovat totalitní prvky, které jsme si určili v předchozí části práce. Po rozboru těchto politických románů provedeme komparativní případovou studii a porovnáme literární dystopie mezi sebou. Pro tuto případovou studii použijeme romány *Válka s mloky* autora Karla Čapka a *Kallocain* Karin Boyeové, které nám představují nacistickou dystopii, a romány George Orwella *Farma zvířat* a *1984* představující dystopii stalinistickou.

5.1 *Válka s mloky*

Válka s mloky je jedním s dystopických děl českého autora Karla Čapka. Tento román byl vydán roku 1936 (The Occasional Review 2013), a v té době představoval varování před německou rozpínavostí a nastupujícím nacistickým režimem. Román zachycuje vývoj a postavení živočišného druhu Mloků od jejich objevení, přes jejich zneužívání, až po jejich následné přemnožení a vzpouru vůči lidské rase.

5.1.1 *Totalitní prvky*

Námi zvolené aspekty totalitarismu jsou v tomto románu poněkud složitěji identifikovatelné. Nacistické tendence se totiž objevují až v té části knihy, kde proběhne revoluce Mloků (Čapek 1981: 158). V analýze totalitních prvků budeme vycházet z toho, že celá světová společnost je ovládána jednou totalitní ideologií, v jejímž čele stojí Mloci. Nejvyšší autoritou je zde Chief Salamander. Jeho primárním cílem je rozšiřování mločího území, a to prostřednictvím ničení pevnin, a následném budování mělčin. Za jakousi politickou stranu můžeme považovat právě společnost Mloků. Faktická moc je však v podstatě v rukou samotného Chiefa Salamander. Svoji roli si upevňuje projevy v rádiu, v nichž upozorňuje na důležitost Mloků a vyzývá obyvatele států, aby ustoupili od břehů. Zálžitosti týkající se vyjednávání se státy svěřuje Chief Salamander svým advo-

kátům, přes které tlumočí své požadavky. Sám se však jednání neúčastní, a v tomto ohledu vkládá veškerou důvěru jen ve své advokáty, kterými jsou lidé, nikoliv Mloci.

Způsoby zabezpečování ideologie a omezování vzdoru budou směřovat k lidem. V této otázce můžeme hovořit především o propagandě. Propagandu nevědomky v podstatě vedou sami lidé. Mloci jsou ústředním tématem novinových příspěvků, fotografií, či filmů. Jejich obliba roste a státy po Mlocích touží. Můžeme říci, že role mloků se posiluje i zaváděním mločích škol, dokonce i škol vysokých. Lidé podporují mločí totalitarismus ale i tím, že Mloky financují, dodávají jim suroviny, zbraně a další technologie. Přílišná fascinace Mloky tedy vytváří Mlokům silnou propagandu. Za prvek omezování vzdoru můžeme považovat i blokaci lodí, které mají dovážet suroviny do různých států, či bourání pobřeží těchto států bez varování v případě nevyhovění mločím požadavkům.

Za rezistenci vedenou „nestraníky“ můžeme považovat nedodávání zboží, jídla a surovin Mlokům. Tato rezistence je však vedena jen některými státy, stejně jako výboje vůči Mlokům. Prvky rezistence uvnitř mločí společnosti můžeme hledat až na úplném konci románu. Jedná se o povstání původních tichomořských Mloků z ostrova Tana Masa vůči poevropštělým civilizovaným Mlokům, kteří jsou reprezentováni právě Chiefem Salamanderem. Původní Mloci totiž odsuzují imperialistické tendence nových Mloků, a obviňují je ze znečišťování původního starého mloctví. Nicméně tento spor nadále přeroste ve válku mezi oběma skupinami Mloků, a ve výsledku vede k úplnému vyhubení všech Mloků⁶ (Čapek 1981: 215).

5.2 Kallocain

Autorkou tohoto románu je švédská spisovatelka Karin Boyová. *Kallocain* sepsala Boyová během několik měsíců roku 1940. Vydání se bohužel autorka nedožila, jelikož na jaře 1941 spáchala sebevraždu (Boyeová 1989: 3). *Kallocain*

⁶ Čapek v závěrečné kapitole mluví sám se sebou a nabízí dvě alternativy konce. Buď Mloci přebudují téměř všechny pevniny na mělčiny a na zbylých pevninských pásech budou poslední lidé pracovat pro Mloky, anebo výše zmíněný konec, tedy Mloci vyhubí sami sebe.

je psán formou deníku, a tudíž je psán v ich-formě. Román zachycuje budoucnost světa ovládanou dvěma totalitními mocnostmi – Světovým a Univerzálním státem. Ve Světovém státu jsou všichni obyvatelé pod absolutní kontrolou, a to naprosto všude. Musí mluvit, jak si přeje stát, musí se chovat, jak si přeje stát. Nicméně každý občan Světového státu si je vědom toho, že zájmy státu jsou nadřazeny státům jednotlivce. Ze Světového státu pochází i Leo Kall, který je nyní v zajetí Univerzálního státu, kde píše svůj deník. Leo Kall je objevitelem nové chemické látky, po jejímž podání by se měl každý přiznat ke svým tajemstvím a myšlenkám. Díky kallocaínu by tedy lidé měli přijít o poslední zbytky soukromí.

5.2.1 Totalitní prvky

V románu Kallocaín nenacházíme žádnou konkrétní osobu, žádného konkrétního vůdce, který by představoval autoritu ve státě. Zde totiž můžeme považovat za nejvyšší autoritu samotný Stát. *„A jen si proboha nemyslete, že vycházím z jakési civilistické pověry, že Stát je tu kvůli nám, a ne že my jsme tu kvůli Státu, jak je tomu ve skutečnosti“* (Boyeová 1989: 81). Veškeré zájmy Státu jsou stavěny nad zájmy jedince a právě Stát řídí veškerý život v zemi. Stát má v zemi absolutní kontrolu nad obyvatelstvem a nad veškerým děním v zemi. Pokud bychom měli jmenovat konkrétní „pobočníky“ Státu, mohli bychom jmenovat policejního velitele, či ministra policie, kteří jsou v podstatě tlumočníky zájmů Státu.

Nástrojů, kterými si Stát zabezpečuje ideologii, existuje celá řada. Důležité je uvést, že každý občan Světového státu je označován za spoluvojáka. Všichni spoluvojáci se mimo své běžné zaměstnání musí účastnit nočních policejních služeb, či večerních přednášek, jejichž obsahem je utužování významu Státu a upozorňování na důležitost spolupráce mezi spoluvojáky. Přátelství mezi spoluvojáky je však přísně zakázáno. Všichni spoluvojáci jsou si navzájem policií. Jsou povinni hlásit veškeré obyvatele, kteří mají v plánu nějakým způsobem ohrozit Stát, a to i v případě, že se jedná o jejich nejbližší. Další kontrolní složkou uvnitř Státu jsou pomocnice v domácnosti. Ty jsou přiděleny do každé ro-

diny, a jejich povinností je hlásit stav domácností a chování jejich členů. Do všech domácností a pracovišť jsou také umístěovány policejní oka a ucha, která umožňují Státu nahlížet do soukromí všech spoluvojáků. Spoluvojáci, kteří jsou obviněni z protistátního jednání, a následně odsouzeni, jsou potom posíláni do pracovních táborů, či jsou popraveni.

Propaganda ve Světovém státu je řízena Ministerstvem propagandy. Propaganda je vedena prostřednictvím letáků a plakátů, ale také společenskými večery a oslavami. Masmédia podporují idealistické hodnoty a upozorňují na to, že by člověk neměl nikomu věřit. Veškeré oslavy jsou pořádány Státem a lidé se na nich musí vždy dobře bavit. Všichni spoluvojáci musí být šťastni z toho, když jsou jejich děti odváženy na jiná místa, kde se budou obětovat za vlast (Boyeová 1989: 17). Součástí oslav a společenských večerů je i přednášení projevů. Pokud je však během projevu řečeno něco, co se Státu nelíbí, musí se autor za svůj chybný projev omluvit veřejně v rádiu. Součástí propagandy je i natáčení filmů, které mají lidi například podpořit k přihlášení se do *Dobrovolné sebeobětovací služby*⁷ (Boyeová 1989: 28). Stát buduje ideologické myšlení v lidech již od dětství. Ve všech bytových domech existují dětská oddělení, ve kterých jsou děti již odmala vychovávány k poslušnosti a k zájmu o vojenství. V osmi letech jsou děti odváděny do dětských táborů, a rodinu smí navštěvovat pouze dva večery v týdnu. Později jsou přemístěny do táborů mládeže a pyrotechniky. Nejdůležitějším nástrojem zabezpečování ideologie je však samotný *kallocain*. Kallocain je jakousi drogou pravdy a dle nového zákona je vstříkován všem, kteří jsou z protistátního myšlení obviněni. Kallocain se později stává zákonným prostředkem, který nahrazuje všechny ostatní vyšetřovací metody.

Rezistenci vůči ideologii spatřujeme v existenci tajné skupiny lidí, jejíž chování se jeví jako velmi zvláštní v rámci Světového státu. Ve skutečnosti se však jedná o skupinu lidí, která nesdílí názor, že zájmy Státu jsou nad zájmy jedince. Jedná se o lidi, kteří nechtějí děti vychovávat pouze pro Stát, ale chtějí být

⁷ Lidé z Dobrovolné sebeobětovací služby na sobě nechávají testovat nové objevy a látky. V románu je na těchto lidech testován kallocain.

opravdovými rodiči, kteří chtějí žít v podstatě normální život, kdy každá myšlenka nebude ovládána Státem a každý čin nebude konán ve prospěch Státu. Tito lidé se chtějí svěřovat jeden druhému beze strachu, že je manžel nebo manželka půjde udat. Věří ve vytvoření nového netotalitního světa⁸. Extrémně totalistická vláda ve Světovém státě už žádné způsoby rezistence neumožňuje.

5.3 Farma zvířat

Farma zvířat je jedním z dystopických románů George Orwella, a byl napsán na přelomu let 1943 a 1944 (Orwell 1991: 77). Román zachycuje přechod od revoluce zvířat, přes následnou svobodu a rovnost všech, až po totalitní režim, ve kterém už si všechna zvířata rovna nejsou. Jedna část zvířat se totiž povyšuje nad ostatní a její chování se ztotožňuje s chováním lidí, kterých se zvířata dříve zbavila. Můžeme říci, že se v románu nachází podobenství se Sovětským svazem, a to již od okamžiku Leninovy smrti až k pomalému nástupu Stalina k moci, včetně jeho sporů s Trockým.

5.3.1 Totalitní prvky

Námi zvolené znaky totalitarismu prostupují ve *Farmě zvířat* celým románem. Nejvyšší autoritou je zde prase Napoleon. Napoleon stojí v čele výboru prasat, o který také opírá svoji moc. Napoleon je téměř až uctíván a obdivován všemi zvířaty. Veškeré úspěchy jsou přisuzovány právě jemu, ať už se jedná o úspěšné bitvy, přírůstky na Farmě či o kvalitu vody. Napoleon dbá na řád a budování na Farmě. Zvířata z Farmy jsou podřízena jemu a i všem ostatním prasatům. Zvířata musí plnit předem stanovené plány, zejména plán na výstavbu větrného mlýna, která má trvat dva roky (Orwell 1991: 32). Celkově je z hlediska organizačních schopností Napoleon velmi schopný. Řídí veškerou práci zvířat a dohlíží na ni. Zavádí na Farmě novou hospodářskou politiku, která je založena na obchodování s lidmi. Díky tomuto obchodu pak Farma prosperuje. Napoleonovy organizační schopnosti obdivují i okolní farmáři. Řád, který zavedl na Farmě,

⁸ Tato skupina je objevena díky pokusům s kallocainem, a právě na základě objevení její existence vzniká zákon o protistátním myšlení.

poslušnost všech zvířat, která vykonávají těžkou práci za velmi nízké přídělky jídla, je pro ně ohromující. Napoleon nemá k nikomu plnou důvěru, a tak bydlí ve své vlastní místnosti, v níž je hlídán osobní stráží. Napoleon si svoji nadřazenost dokazuje například zákazem cukru pro ostatní prasata, aby netloustla, a sám sobě uděluje vyšší přídělky. Napoleon rád zdůrazňuje svoji moc šířením strachu. Vychází z domu maximálně jednou za dva týdny, přičemž je vždy doprovázen svými psy, kteří všem nahání hrůzu a nedovolují ostatním zvířatům přiblížit se k vůdci (Orwell 1991:49).

Veškerá politická moc na Farmě je v rukou prasat, která také kontrolují chod Farmy. Jako policie zde fungují psi vycvičení samotným Napoleonem, kteří nemají žádné slitování a zároveň fungují jako Napoleonova osobní stráž. Zatýkají i zrádce na Farmě. Za své zločiny jsou popravena čtyři prasata, která spolupracují s Napoleonovým odpůrcem Kulišem, slepice, které ve snu Kuliš nabádá, aby neposlouchaly Napoleonovy rozkazy, ovce, které zabily jednoho berana, velkého Napoleonova přívržence, a mnoho dalších zvířat (Orwell 1991: 46). Propaganda na Farmě je založena především na umocňování kultu vůdce. Napoleonův kult je umocňován například složením oslavné básně na jeho osobnost, která je následně napsána na stěnu stodoly. Nad báseň je vykreslen i Napoleonův portrét (Orwell 1991: 50). Napoleonovy jsou přisuzovány zásluhy za všechno, co se na Farmě povede. Dokonce i historie Farmy je upravována tak, aby Napoleon vypadal jako hrdina. Prasata se navíc pokouší zastavit případné vzpoury proti režimu tím, že varuje zvířata před návratem původního majitele farmy, pana Jonese.

Diktatura panující na Farmě pochopitelně vyvolává odpor a s ním spojené snahy o rezistenci vůči Napoleonovu režimu. Politickou opozici představuje Kuliš a jeho stoupenci. Kuliš je pokrokový a chce mechanizaci Farmy. I po vyhnání z farmy pokračuje Kuliš ve své opoziční činnosti a tajně spolupracuje s jinými zvířaty z Farmy a všechna zvířata, která jsou spojena s Kulišem, jsou potrestána. Dalším způsobem rezistence na Farmě zvířat jsou demonstrace a sabotáže. O jednu se pokouší slepice, které odmítají snášet vejce, která má být následně prodána. Slepice snáší vejce ze stropních trámů, takže vejce padají dolů a rozbíjí se.

Práci sabotuje i jedna klisna, která chodí pozdě do práce, stěžuje si na různé bolesti a neustále odbíhá od práce. O pasivní rezistenci se pak pokouší například husa, která krade několik klasů obilí, nebo například jedna ovce, která močí do napájecí jímky (Orwell 1991: 46). Zvířata také tajně zpívají revoluční píseň *Zvířata Anglie*, jejíž zpívání je zakázáno.

5.4 1984

Autorem románu *1984* je stejně jako v předchozím případě George Orwell, přičemž tento román byl poprvé vydán roku 1949 (Orwell 2009: 2). Na rozdíl od *Farmy zvířat*, která je založena především na podobenství se Stalino-vým režimem, představuje román *1984* jakousi Orwellovu vizi světa, kterou na konci čtyřicátých let měl. V románu vychází ze zkušeností s nacistickým, fašistickým a komunistickým režimem, podle čehož také v románu existují tři velmoci – Oceánie, Eurasie a Estasie, jenž mezi sebou permanentně válčí. Román se odehrává v Oceánii, ze které pochází Winston Smith, jenž si uvědomuje, že není spokojen s totalitním režimem, který Oceánii ovládá, a rozhodne se hledat způsob, jak proti totalitarismu bojovat. Jeho „nesprávné“ myšlení je však zlomeno, a z Winstona se stává občan oddaný ideologii Oceánie.

5.4.1 Totalitní prvky

V románu *1984* je nejvyšší autoritou Velký bratr. Velký bratr je vůdcem Strany a je na vrcholu hierarchicky uspořádané společnosti. Velký bratr je neomylný a všemocný, a jsou mu přisuzovány zásluhy na veškerých vědeckých objevech. Všechny znalosti a veškerá moudrost vychází z jeho vedení. Velký bratr svoji moc opírá o Stranu. Jejím cílem je udržování hierarchie ve společnosti, aby lidé nezačali myslet vlastní hlavou. Vzhledem k našemu výše uvedenému vymezení autority, v němž nám onu autoritu představuje vůdce režimu, je nutné podotknout, že v tomto románu nejsou vymezeny konkrétní aspekty činnosti Velkého bratra. Některé části románu mohou vyvolat i domněnku, že Velký bratr vlastně neexistuje a je to pouze figura vymyšlená Stranou. V jedné části je otázka existence popsána tím, že existuje Strana a Velký bratr je ztělesněním strany.

Velkého bratra však můžeme jednoznačně považovat za ústřední osobu propagandy. Je vyobrazován na mincích, transparentech, známkách, plakátech obálkách knih, dokonce i na krabičkách od cigaret. Celkově jeho osobnost má vyvolávat úctu a lásku. Propagandu zajišťuje *Angsoc*, jehož nástroji jsou *newspeak*, *doublethink* a *změnitelnost minulosti* (Orwell 2009: 19–20). *Newspeak* je nový oficiální jazyk Oceánie, který má časem nahradit *oldspeak*. Má omezenou slovní zásobu, díky které neumí lidé vytvářet protiideologické myšlenky a Strana tak může do značné míry myšlení lidí ovládat. Podstatou *doublethinku* je „*schopnost podržet v mysli dvě protikladná přesvědčení a současně obě akceptovat. Stranický intelektuál ví, jakým směrem musí změnit svou paměť. Doublethink leží v samém jádru Angsocu, protože základní linií Strany je záměrně používat lži a přitom zachovávat pevný cíl, který se opírá o naprostou čestnost*“ (Orwell 2009: 188). *Změnitelnost minulosti* znamená schopnost upravovat minulost podle toho, jak se to Straně hodí, a to buď pozměňováním dokumentů, anebo změnou lidských vzpomínek. V druhém případě dochází až k *vaporizaci* (Orwell 2009: 21), tedy k popření a následnému zapomenutí jeho existence. Tento poslední nástroj byl náplní práce Winstona Smithe. Jako příklad propagandy můžeme uvést takzvané *Dvouminutovky*, jejichž podstatou je vzbudit v lidech na dvě minuty nenávisť vůči ideozločínům a zrádcům Strany (Orwell 2009: 19).

Násilným nástrojem zajišťování poslušnosti v Oceánii je *Ideopolicie*, která zodpovídá za plnění vůle Strany a Velkého bratra. *Ideopolicie* dohlíží na pořádek, trestá neloajlnost vůči Straně a jakékoliv protiideologické myšlenky se proti ní rovnají protiideologickému činu – *ideozločinu*. Metody *Ideopolicie* jsou velice propracované a založené na moderních technologiích. Tyto moderní technologie představují obrazovky ve všech domácnostech či odposlouchávací zařízení. Během výslechu *Ideopolice* vydává na vyslýchaného značný psychický i fyzický nátlak, přičemž se o něco více zaměřuje právě na psychický nátlak. Ten je vydáván takovým způsobem, že se vyslýchaní dobrovolně přiznávají i k věcem, které nespáchali. Díky neustálému sledování ví *Ideopolicie* o největších děsích vyslýchaného. Tuto znalost na konci výslechu používá, čímž vyslýchaného většinou

definitivně zlomí. *Ideopolicie* má na starost také zatýkání během čistek. Během nich jsou zatýkány tisíce lidí, kteří jsou souzeni a následně popraveni. Nicméně tyto čistky probíhají jednou za několik let (Orwell 2009: 44). Důležitým způsobem zabezpečování režimu je *kolektivizace*. Ta je založena na věnování volného času nějaké společenské aktivitě s kolegy či na účasti na přednáškách o *Angsocu*. Prostou myšlenkou *kolektivizace* je zkrátka nebýt sám, nicméně Strana zakazuje přátelství a lásku.

Rezistence vůči režimu je v Oceánii značně omezená. Ve společnosti se nachází spíše jednotlivci jako Winston Smith a Julie, kteří mají odpor k režimu a pochybnosti o jeho praktikách. Větší rezistentní skupinu zde představuje *Bratrstvo* (Orwell 2009: 105), které bojuje proti Straně. Bratrstvo vede Emanuel Goldstein, který byl dříve spolupracovník Velkého bratra, potom však zradil a utekl. Mohl by tedy představovat politickou opozici vůči režimu. Nicméně závěr románu vyvolává pochybnosti o existenci Bratrstva.

5.5 Komparativní případová studie

5.5.1 *Nacistické dystopie*

Odlišnosti mezi totalitními prvky v románech *Kallocain* a *Válka s mloky* můžeme hledat již v tom, v jaké době se odehrávají. *Válka s mloky* varuje před rozšiřujícím se nacistickým Německem a odehrává se v předválečném období, zatímco *Kallocain* Karin Boyeové se odehrává v poválečné budoucnosti, kdy je svět ovládán dvěma totalitními mocnostmi.

Otázka autority je v obou románech pojata odlišně. V případě románu *Válka s mloky* je zde vyobrazen zcela konkrétní vůdce, i když až v poslední části románu. Vůdce se nějak prezentuje a nějak jedná a má vytyčené nějaké cíle. V *Kallocainu* je autorita vyobrazena naprosto odlišně. Autoritu zde představuje samotný Stát. Jeho moc můžeme vypožorovat z chování lidí uvnitř tohoto Státu a jejich přístupu k státnímu myšlení. Není zde vyobrazena ani žádná politická strana, mocí zde disponuje jen Stát. Naopak ve *Válce s mloky* jakási politická

strana vyobrazena je, a to právě pomocí Mloků. Reálnou rozhodovací moc má však vůdce, který sám rozhoduje o tom, jak se bude postupovat, a tak tedy je veškerá moc v jeho rukou. To se shoduje v podstatě s autoritou v *Kallocainu*. Taktéž je veškerá moc v rukou nejvyšší autority – Státu.

Stejně jako otázka autority, tak otázka omezování vzdoru a zabezpečování ideologie je zobrazena odlišně. Zabezpečování mločí ideologie je založeno především na propagandě. Ta je vedena i ve Světovém státu, avšak naprosto jiným způsobem. Zatímco si Mloci propagandu nevedou sami, ale vedou jim ji lidé, tak Světový stát si vede sám silnou propagandistickou činností. Propaganda ve *Válce s mloky* je vedena zvenčí a je založena na propagaci Mloků v masmédiích. Propaganda v *Kallocainu* je naopak důmyslně vedena státem, a to nejen prostřednictvím masmédií, ale i prostřednictvím povinných přednášek či společenských večerů a oslav. Co se však v obou románech shoduje, je ústřední motiv propagandy, a to samotná ideologie. Nadále je však podpora ideologie vedena jinak. Ve *Válce s mloky* je ideologie podporována lidmi, a ne Mloky. Mloci se snaží o potlačování odporu spíše násilnou cestou a pomocí prostředků, které paradoxně získali od lidí. V *Kallocainu* jsou všechny snahy o potlačení vzdoru a zabezpečení ideologie vedeny Státem, který má dohled nad všemi a nad vším. Celkově je v *Kallocainu* více způsobů zabezpečování ideologie a omezování vzdoru. Poměrně detailně je zde řešena otázka dětí v totalitní společnosti. Světový stát zasévá v lidech oddanost ideologii již od raného dětství a vytváří pro ně programy, aby se mohly stát ideálními občany Státu. Stát si poslušnost zajišťuje zákony, které jsou dodržovány. Lidé jsou si v podstatě sami sobě navzájem policií, jejíž činnost je navíc kontrolována policejními štenicemi. Všechny tyto prvky *Válka s mloky* postrádá, zabezpečování ideologie zde není příliš ovlivněno, což je však z toho důvodu, že zde totalitní svět teprve vzniká. Ve *Válce s mloky* tedy nemůžeme najít žádný nástroj podobný droze pravdy – kallocainu, který dělá ze soukromých myšlenek věci veřejné a v podstatě odsoudí k smrti lidi, kteří sní o životě mimo totalitarismus.

Posledním zkoumaným prvkem je rezistence vůči režimu. *Ve Válce s mloky* je rezistence opět vedena jiným způsobem než v *Kallocainu*. Prvotní rezistenční snahy jsou vedeny v době, když ještě totalitní ideologie neprostoupila do celého světa. Rezistence je tudíž postavena na obraně vůči Mlokům. Tato obrana je vedena násilnou formou, či embargem uvaleným na Mloky, nicméně je potlačena. Další snahy o rezistenci jsou však vedeny jednou skupinou Mloků, což vyvolává spor uvnitř mločí společnosti a vede k jejich úplnému konci, a tedy i konci totalitní ideologie. V *Kallocainu* se rezistence projevuje naprosto jinak. Uvnitř společnosti se objevuje skupina jedinců, která má představu o netotalitním světě, který není řízen pravidly Státu. Nicméně objevení jednoho člena této skupiny vede k objevení dalších jejích členů, kteří jsou následně odsouzeni k trestu smrti. Zbavením těchto lidí se vlastně totalitní ideologie akorát posílí, protože uvnitř Státu přestává existovat nepřítel s protistátním myšlením. Můžeme tedy říci, že zatímco ve *Válce s mloky* vede rezistenci ke zničení totalitarismu, tak v *Kallocainu* rezistence paradoxně posiluje totalitní ideologii.

5.5.2 *Stalinistické dystopie*

Stejně jako v předchozím případě se rozdíl mezi aspekty totalitní ideologie v románech *Farma zvířat* a *1984* se odvíjí již od toho, do jakého období jsou romány zasazeny. Zatímco *Farma zvířat* je zasazena do Orwellovy současnosti, *1984* představuje Orwellovu vizi budoucnosti.

Už prezentace autority se v obou románech liší. Ve *Farmě zvířat* je vůdce vyobrazen jako prase, které v románu opravdu vystupuje, ostatní ho vidí, nebo s ním dokonce mluví. Na jeho chování můžeme vypožorovat rysy jeho povahy, jeho vlastnosti a schopnosti, a můžeme pozorovat, jak se postupem času jeho chování proměňuje a vyvíjí. Zatímco ve *Farmě zvířat* si můžeme být jisti vůdcovou existencí, tak v *1984* existence vůdce, Velkého bratra, vyvolává pochyby. Jeho portrét je sice vyobrazován prakticky všude, nicméně živého ho nikde nevidíme a pouze se můžeme domnívat, že skutečně existuje, či se jedná pouze o propagandistický výtvar Strany. Co však mají vůdci v obou románech společné,

je zbožňování jejich osobnosti. V obou románech oba vůdci opírají svoji moc o stranu. Ve *Farmě zvířat* stranu představuje výbor prasat, který je plně podřízen vůdci a tomu, co vůdce řekne, zatímco v *1984* existuje Strana, která je dělena na Vnitřní a Vnější, přičemž ta Vnější je podřízená. Není zde konkrétně znázorněna podřazenost Strany vůdci, ale jen podřazenost Vnější Strany té Vnitřní straně. V tomto ohledu můžeme vidět rozdíly v zobrazení – všechna prasata ve výboru prasat si jsou rovna, zatímco ve Straně existuje značná hierarchie. Můžeme tedy říci, že zatímco měl vůdce ve *Farmě zvířat* v podstatě veškerou moc a strana konala podle jeho rozhodnutí, v *1984* touto mocí disponuje Vnitřní Strana, která má kontrolu nad vším.

Co je v obou románech shodné, tak zaměření propagandy na vůdce. Propaganda ve *Farmě zvířat* je založena především na opěvování vůdce a neustálém udělování zásluh a řádů vůdci, a i historie je pozměňována ve prospěch vůdce. Celkově je zde propaganda vedena především ústně. Obraz vůdce a oslavná báseň na vůdce jsou vyobrazeny na Farmě jen na jednom místě a v podstatě zde neexistují písemná potvrzení, která by podložila vůdci zásluhy. Naopak v *1984* je vůdce vyobrazen skutečně všude. Je zobrazován na všech plakátech, známkách či bankovkách. Celkově je v románu *1984* propaganda více propracovaná, než ve *Farmě zvířat*. Její nástroje newspeak, doublethink a změnitelnost minulosti mají v románu reálný vliv na obyvatelstvo. Změnitelnost minulosti dokonce vytváří písemné podklady pro neomylnost vůdce. Ve *Farmě zvířat* však takovéto nástroje chybí a propaganda je zde prostá. Tyranské metody omezování vzdoru jsou v *1984* taktéž více vykreslené do hloubky. Ve *Farmě zvířat* se používá především fyzické násilí a každý nepřítel či zrádce režimu je popraven. Ideopolicie v *1984* se však více věnuje psychickému týrání. Během výslechů je na lidi veden velký psychický tlak, který je většinou zlomí. Popravy zde nejsou běžnou praxí, ale spíše občasným jevem. Celkově jsou metody podpory a zabezpečování ideologie mnohem propracovanější v románu *1984*, než ve *Farmě zvířat*.

Pakliže je zabezpečování ideologie více propracované v *1984*, tak více příkladů rezistence vůči režimu najdeme ve *Farmě zvířat*. V obou románech

existuje politická opozice k stávající vládě. Vedoucími politické opozice jsou v obou románech bývalí blízcí spolupracovníci vůdce, kteří kvůli vzrůstajícímu napětí byli nuceni opustit zemi. Oba jsou pak považováni za zrádce, kteří aktivně podkopávají režim i zvenčí a všichni jejich spolupracovníci jsou následně trestáni. Ve *Farmě zvířat* jsou tresty radikální – trestá se popravou, avšak v *1984* se strana snaží o jakousi převýchovu. Zajímavé je, že zatímco ve *Farmě zvířat* si můžeme být jisti skutečnou existencí této opozice, tak v *1984* můžeme pochybovat o existenci politické opozice⁹. V románu *1984* už potom další způsoby rezistence nenacházíme. V románu *Farma zvířat* však najdeme i ukázky pasivní rezistence, jako jsou například sabotáž či demonstrace, které již v románu *1984* nenajdeme.

⁹ „Existuje Bratrstvo?“ „To se, Winstone, nikdy nedovíš. Jestli se nám zachce tě propustit, až s tebou skončíme, a dožiješ se třeba devadesáti let, stále ještě nebudeš vědět, zda odpověď na tuto otázku zní ano či ne. Pokud budeš žít, zůstane to v tvé mysli jako nerozluštěná hádanka“ (Orwell 2009: 176).

6. Závěr

Cílem této bakalářské práce bylo zkoumat účinnost totalitní ideologie v dystopických románech *Válka s mloky*, *Kallocain*, *Farma zvířat* a *1984*, a následně mezi sebou totalitní prvky v těchto románech porovnat. Charakterizaci totalitarismu ve výše zmíněných románech jsem provedla na základě několika prvků totalitní ideologie, jejichž vymezení jsem se věnovala v teoretické části práce. Těmito prvky jsou *autorita*, *rezistence vůči režimu*, a *omezování vzdoru a zabezpečování ideologie*.

Analýza totalitních prvků v románech mě vedla k tomu, abych rozdělila komparativní případovou studii na dvě části, z nichž se jedna věnovala dystopiím nacistickým, a druhá dystopiím stalinistickým. Každá z nacistických dystopií má jiného autora. *Válka s mloky* i *Kallocain* měly představovat vizi budoucnosti. Zatímco *Válka s mloky* se v podstatě naplnila, vize v *Kallocainu* zůstala jen vizí. Každý z těchto románů je vystavěn naprosto jinak. *Válka s mloky* přechází k totalitarismu až v třetí části, zatímco *Kallocain* nás zavádí rovnou do totalitní společnosti. V těchto románech nenacházíme příliš podobností. Můžeme však konstatovat, že ve *Válce s mloky* jsou spíše zobrazeny příčiny toho, proč se ve společnosti vyskytne totalitní ideologie, zatímco v *Kallocainu* už jsou zobrazeny důsledky existence totalitní ideologie. V případě stalinistických dystopií se jedná o dva romány jednoho autora, a to George Orwella. Orwell se v obou svých románech zabývá všemi vybranými znaky totalitarismu do detailů. V obou románech se nachází mnoho paralel a podobností, nicméně po porovnání těchto románů mohu tvrdit, že v románu *1984* je zobrazení totalitarismu mnohem propracovanější. *Farma zvířat* je založena více či méně na podobnosti se Sovětským svazem. Naproti tomu *1984* pracuje s detaily a všechny nástroje režimu jsou pak propracovanější, zejména pak propaganda.

Budu-li porovnávat všechny z vybraných politických románů, tak nacházím řadu podobností mezi romány *Kallocain* a *1984*. Za tu nejvýraznější podobnost mohu považovat to, že v obou románech autoři představují jakousi fiktivní

budoucnost. V případě *Kallocainu* se jedná o poválečnou budoucnost fašistického světa, v případě *1984* se jedná o budoucnost socialistického světa. V obou románech také nachází pouze omezený počet mocností, které mezi sebou neustále bojují o moc. Také státní složky v obou románech si jsou do značné míry podobné. Celkově uvnitř těchto dvou románů existuje mnoho aspektů totalitarismu, na kterých se Boyeová a Orwell shodli, nicméně se zde vyskytuje i řada odlišností. Rozdíl v těchto románech je patrný v otázce autority – v *Kallocainu* je autoritou v podstatě samotný Stát, zatímco v *1984* autoritu reprezentuje konkrétní vůdce, a ve způsobu zacházení s nepřáteli ideologie. To se projevuje už jen v tom, že Winston Smith z *1984* se nakonec stává otrokem státu a jeho „jiné“ myšlení je potlačeno, zatímco oddané ideologické myšlení Leo Kalla z *Kallocainu* se promění v myšlení vlastní. Román *Válka s mloky* na rozdíl od ostatních románů nepopisuje již existující totalitní svět, nýbrž nastupující ideologii. Totalitní prvky zde tedy nejsou zobrazeny tak jednoznačně jako v ostatních románech, a objevují se až v poslední části knihy. Děj ostatních románů se již od počátku odehrává v totalitní společnosti, zatímco ve *Válce s mloky* můžeme sledovat postupný přechod k totalitarismu. *Farma zvířat* je ze všech zvolených románů největším podobenstvím ke skutečné totalitní ideologii. Zatímco ostatní romány vychází ze znaků totalitarismu, tak *Farma zvířat* více či méně kopíruje události ve skutečném totalitním režimu.

Můžu říci, že se zvolené totalitní prvky ve vybraných dystopických románech do značné míry shodují s totalitními prvky skutečných totalitních ideologií. Výše zmíněné politické romány měly ve své době upozorňovat na nacismus a stalinismus, či varovat před nimi. Dovoluji si tvrdit, že v současnosti je jejich role podobná, a znaky totalitarismu, které se v těchto románech vyskytují, nesou i některé současné totalitní režimy. Lze tedy konstatovat, že dystopický žánr je nadčasovým žánrem, který má své poselství i pro současnou společnost.

7. Seznam zdrojů

7.1 Literatura

Arendt, H. (1996). *Původ totalitarismu I-III* (Praha: Oikoymenh).

Baberowski, J. (2003). *Rudý teror: dějiny stalinismu* (Praha: BRÁNA, s. r. o.).

Balík, S. – Kubát, M. (2004). *Teorie a praxe totalitních a autoritativních režimů* (Praha: Dokořán).

Baberowski, J. – Doreing-Manteuffel, A. (2012). Hledání řádu a teror jako nástroj k jeho dosažení. In: Fitzpatricková, S. – Geyer, M., *Za obzor totalitarismu: srovnání stalinismu a nacismu* (Praha: Academica), s. 245–307.

Besancon, A. (2000). *Nemoc století: komunismus, nacismus a holocaust* (Praha: Themis).

Boyeová, K. (1989). *Kallocain* (Praha: Odeon).

Čapek, K. (1981). *Válka s mlouky* (Praha: Československý spisovatel).

Eagleton, T. (2007). *Ideology* (New York: Verso).

Friedrich, C. – Brzezinski, Z. (1965). *Totalitarian Dictatorship and Autocracy* (Cambridge: Harvard University Press).

Gordin, M. – Prakash, G. eds. (2010). *Dystopia/utopia: Conditions of Historical possibility* (New Jersey: Princeton University Press).

Gorlizki, Y. – Mommsen, H. (2012). Politický (ne)pořádek stalinismu a sociálního nacionalismu. In: Fitzpatricková, S. – Geyer, M., *Za obzor totalitarismu: srovnání stalinismu a nacismu* (Praha: Academica), s. 63–123.

Heywood, A. (1994). *Politické ideologie* (Praha: VICTORIA PUBLISHING, a. s.).

- Kagarlickij, J. (1982). *Fantastika, utopie, antiutopie* (Praha: Panorama).
- Karlas, J. (2008). Komparativní případová studie. In: Drulák, P. a kol., *Jak zkoumat politiku* (Praha: Portál), s. 62–91.
- Koop, V. (2012). *Nacionální socialismus* (Praha: Grada Publishing).
- Linhart, J. (2003). *Slovník cizích slov pro nové tisíciletí* (Liberec: Dialog).
- Mocná, D. – Peterka, J. (2004). *Encyklopedie literárních žánrů* (Praha: Paseka).
- McCauley, M. (2012). *Stalin a období stalinismu* (Brno: CPress).
- McDonough, F. (2001). *Opposition and resistance in Nazi Germany* (Cambridge: Cambridge University Press).
- Neumann, S. (1965). *Permanent Revolution: Totalitarianism in the Age of International Civil War* (New York: Frederick A. Praeger).
- Orwell, G. (1991). *Farma zvířat* (Praha: Práce).
- Orwell, G. (2009). *1984* (Praha: Levné knihy).
- Parker, M. – Reedy, P. (2007). *The Dictionary of Alternatives: Utopianism and Organization* (London: Zed Books).
- Reiman, M. (2013). *Zrod velmoci: Dějiny Sovětského svazu 1917 – 1945* (Praha: Karolinum).
- Rossmann, J. J. (1997). The Teikovo Cotton Workers' Strike of April 1932: Class, Gender and Identity Politics in Stalin's Russia. *Russian Review* 56 (1), s. 44–69.
- Seliger, M. (1976). *Ideology and Politics* (London: Allen & Unwin).
- Szacki, J. (1971). *Utopie* (Praha: Mladá fronta).
- Šaradín, P. (2001). *Historické proměny pojmu ideologie* (Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury).

Viola, L. (2002). Popular Resistance in the Stalinist 1930s: Soliloquy of a Devil's Advocate. In: Viola, L., *Contending with Stalinism: Soviet Power and Popular Resistance in the 1930s* (New York: Cornell University Press), s. 17–43.

7.2 Internetové zdroje

BBC (2014). How did Nazi political policy affect life in Germany?

(http://www.bbc.co.uk/schools/gcsebitesize/history/tch_wjec/germany19291947/2politicalpolicy2.shtml, 16. 3. 2015).

BBC (2015). Stalin – collectivisation

(http://www.bbc.co.uk/schools/gcsebitesize/history/mwh/russia/stalincollectivisationrev_print.shtml, 30. 3. 2015).

Czerniakowska, A. (1994). *Humer i inni*

(<https://www.youtube.com/watch?list=PL543095A10EF8A01B&t=2590&v=UcMAPavZ3ac>, 18. 3. 2015).

Encyclopædia Britannica (2014). *Gestapo*

(<http://www.britannica.com/EBchecked/topic/232117/Gestapo>, 15. 3. 2015).

History Learning Site (2014). *Life in USSR under Stalin*

(<http://www.historylearningsite.co.uk/Stalins%20Russia.htm>, 19. 3. 2015).

Hoffmann, P. (2014). *The Good Germans*

(<http://www.foreignaffairs.com/articles/141489/peter-hoffmann/the-good-germans>, 23. 3. 2015).

Moczarski, K. (1955). *49 Types of Torture*

(<http://www.doomedsoldiers.com/torture-methods-of-ub.html>, 18. 3. 2015).

The Occasional Revies (2013). *War with the Newts, by Karel Čapek*

(<http://occasionalreview.blogspot.cz/2013/06/war-with-newts-by-karel-capek.html>, 8. 4. 2015).

United States Holocaust Memorial Museum (2014a). *German Resistance to Hitler* (<http://www.ushmm.org/wlc/en/article.php?ModuleId=10005208>, 21. 3. 2015).

United States Holocaust Memorial Museum (2014b). *Resistance Inside Germany* (<http://www.ushmm.org/outreach/en/article.php?ModuleId=10007751>, 23. 3. 2015).

Utopia and Dystopia (2015). *Dystopia Timeline/History* (<http://www.utopiaanddystopia.com/dystopia/dystopia-timeline/>, 28. 3. 2015).

8. *Resumé*

This bachelor thesis focuses on how the totalitarian ideology is displayed in dystopian novels. I would like to show how typical totalitarian elements of nazism and stalinism look in political novels. Political novel reflects how author of novel perceives the political situation. These novels are way of disagreement with totalitarian regime. I try to find and analyze typical totalitarian elements in four dystopian novels and compare them.

The first part of the thesis is the theoretical part. In this part I define the basic terms used in the thesis. I define terms totalitarianism, ideology, nazism, stalinism and dystopia. The second way of theoretical part is based on demarcation of typical elements of nazism a stalism, specifically on demarcation of authority, resistance and ensuring the ideology. These elements are the main theme for the analysis. The last way of theoretical part focuses on evolution of dystopian genre, which was born in the nineteenth century and blossoms in the twentieth century. The last part is the practical part. In this part I analyze four dystopian novels. Two of them are Nazi, and two of them are Stalinist. I find totalitarian elements and compare them with each other.

In my analysis I found the conclusion that totalitarian elements shown in political novels are applicable on many totalitarian regimes from the past to the present.